

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Kulla Mellov

Linnunimetused eesti kirjakeeles kuni 1739. aastani

Bakalaureusetöö

Juhendajad PhD Külli Habicht, PhD Külli Prillop

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus	3
1 Vanade tekstide sõnavara uurimine	5
1.1 Sõnatähenduste uurimine	5
1.2 Ajalooline leksikoloogia ja leksikograafia	5
1.3 Diakrooniline sõnavara uurimus kirjakeele korpuse põhjal	6
1.4 Sõna tähenduseseosed	7
2 Linnunimetuste uurimused Eestis ja mujal	10
2.1 Eesti linnunimetuste uurimused	10
2.2 Linnunimetused soome vanas kirjakeeles	12
2.3 Zoonoomide tüpoloogiline uurimine	13
3 Eesti vana kirjakeele allikad	15
3.1 Vana kirjakeele korpus	15
3.2 Eesti piiblitõlke ajalooline konkordants	16
3.3 Vana kirjakeele olulised autorid	16
4 Vana kirjakeele linnunimetuste sõnastik	19
5 Linnunimetused eestikeelsetes tekstides kuni 1739. aastani	42
5.1 Linnunimetuste esinemissagedus tekstide kaupa	42
5.2 Linnunimetuste varaseimad esinemused allikates	44
5.3 Linnunimetuste esinemissagedus vanades tekstides	46
5.4 Vanade tekstide linnunimetuste struktuur	47
5.5 Vanade tekstide linnunimetuste päritolu	49
5.6 Linnunimetuste tähendusmuutused	51
Kokkuvõte	52
Kirjandus	54
Materjali allikad ja lühendid	57
Bird names in Estonian old written language until the first Estonian Bible 1739.	58

Sissejuhatus

Linnunimetusi eesti vanas kirjakeeles varem eraldi uuritud ei ole, niisiis on siinne töö esimene selleteemaline uurimus. Minu bakalaureusetöö kuulub ajaloolise leksikoloogia valdkonda ja on osa vana kirjakeele digisõnastiku koostamise projektist¹. Kuna bakalaureusetöö maht on piiratud, valisin uuritavaks tähendusrühmaks linnunimetused. Töö eesmärk on selgitada, kas ning mille poolest erinevad vana kirjakeele linnunimetused tänapäeva kirjakeeles esinevatest linnunimetustest.

Uurimistöö meetod on kvalitatiivne ja seisneb vana kirjakeele linnunimetuste kogumises ja analüüsis ning kogutud sõnade märksõnastikku koondamises. Märksõnastik annab ülevaate, missugused linnunimetused on tekstides kasutusel, mis tähenduses need esinevad ning missuguse päritolu ja struktuuriga need on. Sõnastiku põhjal annan vastuse järgmistele uurimisküsimustele.

1) Millised nimetused on sagedasemad?

2) Millised nimetused on vanasse kirjakeelde jõudnud murretest või laenudena teistest keeltest?

3) Kas linnunimetuste tähendused erinevad tänapäeva kirjakeelest ja millised on tähendusmuutused?

4) Millise struktuuriga linnunimetusi on kasutatud?

Erinevatest korpustest ja olemasolevatest sõnastikest info kogumine ja ühte sõnastikku koondamine võimaldab sõnavara muutumise käigust täpsema ülevaate saada. Andmeanalüüs toob välja linnunimetuste esinemissagedused vana kirjakeele allikates ning näitab haruldasemate lindude nimetusi 17.–18. sajandi tekstides, mis jäävad sageli eesti keelde tõlkimata.

Töö väärtuseks on linnunimetuste esmaesinemuste väljatoomine, mis võib aidata täpsustada nende nimetuste etümologiseerimist. Materjal on kogutud vana kirjakeele korpustest ja sõnastikest. Põhilisteks allikateks, millest sõnu otsin, on veebikorpused:

¹ Projekt algas 2019. a lõpus, vt <https://sisu.ut.ee/vaks>

TÜ vana kirjakeele korpus (VAKK) ja Eesti Keele Instituudi piiblitõlke ajalooline konkordants (EPAK).

Tööl on viis osa: kaks teooriapeatükki, materjali ja meetodi osa, praktiline osa sõnastiku kujul ja viimase osana linnunimetuste analüüs. Teooriaosa esimene peatükk annab ülevaate tähendusmuutuste uurimisest, tõlketeooriast, ajaloolisest leksikograafiast ja leksikoloogiast. Teooria ei piirdu ühe valdkonnaga, sest töö teema on seotud nii tõlkimise, leksikograafia ehk sõnastike koostamise kui ka leksikoloogia ehk sõnavaraõpetusega. Teine peatükk annab ülevaate teema varasemast uuritusest Eestis ja mujal maailmas. Materjali ja meetodi peatükk keskendub ülevaatele vanast kirjakeelest ning materjali allikate, veebikorpuste ja vana kirjakeele autorite tutvustusele.

Empiirilise analüüsi esimene etapp on praktiline ning hõlmab linnunimetuste kogumist. Materjali kogumine algab korpusotsinguga märksõnade järgi ehk märgendatud vana kirjakeele korpuse tekstidest ja EKI piiblikonkordantsist. Kui leitud märksõnad on Exceli tabelisse kantud ja kasutusandmed kogutud, analüüsin leitud sõnavara ning seejärel otsin nimetusi märgendamata tekstidest. Märgendatud tekstidest saadud info vana kirjakeele linnunimetuste sõnade kohta teeb edasise otsimise lihtsamaks. Järgmine etapp hõlmab linnunimetuste analüüsimist. Viimane praktiline etapp on tabelisse kogutud materjali alusel linnunimetuste sõnastiku koostamine. Siinse töö neljas osa sisaldab sõnastikku koos selgitustega. Töö viimane, viies osa on sõnavara analüüs ja kokkuvõtte sõnastikku kantud linnunimetustest. See hõlmab ülevaadet nimetuse esmaesinemusest, kasutusajast, levikust tekstides (k.a kasutussagedus), laenulisusest, esinemisest murretes, sõnade struktuurist. Samuti on töö viimases osas antud ülevaade analüüsi käigus tehtud tähelepanekutest.

1 Vanade tekstide sõnavara uurimine

Uurimistöe teooriaosa esimene peatükk sisaldab keeleteaduslikke refereeringuid, mis seostuvad vana sõnavara uurimise ja sõnastikega. Tutvustatud on ajaloolise leksikoloogia kui omaette teadusharu kujunemist ja arengut ning vana keele sõnavarakorpuste põhjal tehtud varasemaid uurimusi. Peatüki viimane jaotis on tšehhi vana kirjakeele korpuse sõnavara analüüsist, mis on võrdluseks eesti korpuste põhjal tehtavatele samasugustele uurimustele.

1.1 Sõnatähenduste uurimine

Leksikaalne semantika tegeleb sõnatähenduste uurimisega. Seejuures on leksikaalse semantika põhiküsimused: millised on leksikaalsed üksused ja kuidas nad omavahel suhestuvad?; mis on leksikaalne tähendus ja leksikaalne semantiline struktuur ning kuidas neid esitada?; kas leidub regulaarseid vormi ja tähenduse seoseid? Leksikaalne üksus ei pruugi olla ainult sõna, vaid see võib olla ka mitmest sõnast koosnev üksus, mis on semantiliselt seotud ehk tegu on kollokatsiooniga. Leksikaalse üksuse kirjeldamisel sobivad *sõna* asemel paremini terminid *lekseem*, *lemma*, *märksõna*, *kirje*, *algvorm*. Leksikaalne üksus ühendab endas foneetika-, süntaksi- ning leksikatasandi mõisteid. Tavaliselt kannab leksikaalne üksus kõiki kolme omadust, ent üks võib kolmikust ka puududa. Leksikaalne semantika uurib ka sõna hüponüümia ehk sõnade soo-liigi, ja meronüümia ehk sõnade osa-terviku tähendusseoseid. (Frawley 1986: 228–230) Keele omaduste ja eripära kohta annavad teavet sõnaraamatud, milles leksikaalsetel üksustel on kaks rolli: esiteks see, mis on lekseemi tähendused keeles, ja teiseks see, kuidas keel, mida väljendab lekseem, üldiselt maailmaga suhestub. (Frawley 1986: 134–140)

1.2 Ajalooline leksikoloogia ja leksikograafia

Ajalooline leksikoloogia on teoreetilise leksikoloogia haru, mis uurib sõnu ja sõnaraamatuid. Lisaks lihtsõnadele pakuvad seal huvi ka kompleksed sõnakooslused. Sõnu uurides on tähelepanu all nii vorm kui ka tähendus, sõnade morfoloogia, semantika ja etümoloogia. Ajalooline leksikoloogia on enamasti empiiriline teadusharu,

mis võib spetsialiseeruda etümoloogiale ja uurida sõnade kasutust keeles. Ajaloolist etümoloogiat kui eraldi distsipliini on esimest korda mainitud prantsuse ajaloolist grammatikat käsitlevas teoses 1882. aastal. Ingliskeelsetesse allikatesse jõuab see termin 1918. aastal seoses sõnastike kirjeldamisega. Termin saab uuesti aktuaalseks, kui 1950. aastal ilmub vene keele ajaloolise leksikoloogia käsitus. 20. sajandi teisel poolel hakati nimetust kasutama enamasti sõnastike väljaannete kontekstis. Esimene ajaloolise leksikoloogia ja leksikograafia konverents toimus Leicesteri ülikoolis 2002. aastal. (Considine 2010: 7–10)

Diakrooniline leksikoloogia tegeleb küsimusega, kui palju muutuvad ühe lekseemi eriujud või sarnase tähendusega sõnad ajas. Ajaloolised sõnastikud kirjeldavad vaid harva samatähenduslike sõnade sagedust ehk seda, millist sõna kasutatakse mingil perioodil rohkem, millist vähem (nt Oxford English Dictionary). Enamasti ei anna sõnastikud teavet sõna ajaloo ega kasutussageduse kohta, või annavad seda vaid suhteliselt. Keele leksikoloogilise rikkuse kohta saab teavet ajaloolistest keelekorpustest, kus on registreeritud keele varieeruvus. Keelekasutuse mitmekülgsus võib aga olla ka takistuseks sõnastike koostamisel. Näiteks veel 16. sajandil puudus inglise keele seletav sõnaraamat põhjusel, et inglise keele sõnavara muutus ja suurenes pidevalt ning sõnaraamatut oleks peetud ebatäiuslikuks võrreldes teiste sel ajal käibinud sõnastikega, nt ladina keele sõnaraamat. (Considine 2010: 10–13) Ajaloolise leksikoloogia arendamiseks on tähtsad sõnastikud, korpused ja andmebaasid ning tesaurused, mis on ka kõige olulisemad uurimistöö allikad. Ajaloolise leksikoloogia uurimisvaldkonnal on kokkupuutepunkte paljude teiste lingvistika valdkondadega. (Considine 2010: 20–21)

1.3 Diakrooniline sõnavarauurimus kirjakeele korpuse põhjal

Keele muutumise uurimise juurde kuulub ka täpne sõnavarakirjeldus. Olulised on sõnade päritolu (näiteks laenamise aeg), sõnade tähenduse ja vormi muutumise aeg ning ka nende kasutuselt kadumise aeg. Tavaliselt on sõnade muutumise aega raske uurida, sest teada on vaid uue sõnakuju esmaesinemise aeg. Sõnade kasutussagedusest sajandite lõikes ning nende suhtest sünonüümsete üksustega on seetõttu üldiselt vähe teada. (Kučera, Stluka 2010: 1)

Üks esimesi töid, mis uuris sõnade kasutussagedust ja muutumist kirjalikes tekstides, oli tšehhi diakroonilise sõnavarakorpuse projekt. Korpuses oli kolm miljonit sõna, millest suuremate järeltuste tegemiseks ei piisa. Projekti idee oli näidata, et sõnastikud saavad pakkuda teavet sõnade kasutussageduse kohta. Tšehhi kirjakeele ajalugu käsitleb seitsmesaja-aastast perioodi ning sõnu analüüsid olid tekstid jaotatud sajandite kaupa, et esile tuua kirjakeele perioodide peamised tunnused, mitte üksikute tekstide erinevused. Põhiline tähelepanu keskendus sagedastele sõnadele ja üksustele, mis on konteksti- ja teemaerinevustest üsna sõltumatud. Sõnade esinemissagedused olid toodud sünonüümipaaride kaupa, mis andsid sõna suhtelise, mitte absoluutse sageduse. Sünonüümipaarid näitasid, et kaks sõna olid aja jooksul paralleelselt kasutusel, aga ei andnud muud keeleajaloolist teavet sõnade kohta. Selgus aga, et tavaliselt ei olnud kaks sõna lihtsalt paralleelkasutusel, vaid variandid võistlesid omavahel. Sõnade sagedus võis äkiliselt täiesti vastupidiseks muutuda, siis taas ümber pöörduda ning üks sünonüüm võis keelest täiesti kaduda. Paljud sellised leksikograafilised muutused on seni põhjendamata, kuid üks olulisemaid tšehhi keele uuenemisi toimus 19. sajandi alguses rahvusliku ärkamise ajal. Tšehhi kirjakeele ärkamisaja uuendused olid tingitud keelelise kvaliteedi parandamisest mitte ainult suhtluskeeles, vaid ka proosa-, luule- ja teadustekstides. Moodustati või laenati uusi sõnu, mis olid täpsemad ja väljendusrikkamad. (Considine 2010: 2–7)

Sarnaseid tulemusi võiks pakkuda ka eesti kirjakeele korpuse edasine analüüs, sest ka eesti kirjakeele kujunemist mõjutab rahvuslik ärkamisaeg. Seega on diakroonilised korpused allikaks, et uurida sajandite lõikes sõnade kasutussuundumusi ja ka keele üldist arengut.

1.4 Sõna tähendusosad

Lingvistika ja leksikograafia valdkonda kuulub lingvistilise semantika kitsam ja vähem traditsiooniline haru, mida nimetatakse sõna tähendusosade uurimiseks. Tähendusosade alusel saab uurida leksikaalseid struktuure. Selle kõige iseloomulikumad näited on sünonüümia ehk sõnade sarnastähenduste ja antonüümia ehk sõnade vastandtähenduste ilmumine (Lyons 1986: 466), samuti on eri keelte kirjeldamisel paradigmaatiliste suhete hulgas kaks kõige olulisemat sõnade eri- ja

vastandtäenduslikkus ja hüponüümia (Lyons 1986: 471). Sõna tähenduse käsitlus järgib Ferdinand de Saussure'i ideed, mille järgi on sõnadel ja üldisemalt keelel ühtne seoste süsteem. Keele struktuuris on lekseemid sõnalised üksused, mis sõltuvad mõistetest, seega annavad mõisted sõnadele mõtte ja väärtuse. Sellega erineb strukturalistlik tähendusseoste vaatlus lihtsamast, mittestrukturealistlikust vaatlusest, sest viimane tuletab sõna tähenduse selle suhtelisest väärtusest teiste sõnade suhtes, mitte mõistet, mis sõnale tähenduse annab. (Lyons 1986: 466)

See keeleteaduse osa on lähedane semiootikateadusele, mis uurib märgi ja selle tähistuse suhet ja seda, kuidas me keelt tajume. Täendusseosed on keelesüsteemisisesed sõnadevahelised seosed, tähistus ning viide on keele ja maailma vahelised seosed. (Lyons 1986: 467) Seda saab võrrelda saksa filosoofi Gottlob Frege märgi tähenduse ja osutuse eristusega (*Sinn und Bedeutung*). Sõna tähendus ei kaasa kogu sõna omadustevälja, vaid keskendub sõna tajutavatele või kirjeldatavatele omadustele ning on seega sarnane Frege *Sinn*'iga. (Lyons 1986: 469)

Täendusseosed saab jagada süntagmaatilisteks ja paradigmaatilisteks seosteks. Keeleüksuste paradigmaatilised seosed põhinevad keele kõigil tasanditel (fonoloogilisel, grammatilisel, leksikaalsel jne) asendatavusel, süntagmaatilised seosed põhinevad keeleüksuste koosinemisel. Neid seoseid ühendab kontekst ja nad on vastastikusel ühenduses. (Lyons 1986: 467) Uurides keelekasutust grammatilisel ja semantilisel tasandil selgub, et need kaks tasandit ei ole alati vastavuses. Keeleväljend võib olla grammatiliselt ehk sõnatasandil korrektne, samal ajal semantiliselt ehk olemuslikult ehk suhtes maailmaga aga ei pruugi see kehtida. (Lyons 1986: 468) Niisiis saab väita, et inimkeele ja -kõne struktuur on vähemalt osaliselt välise maailma struktuurist sõltumatu, kuid keel peegeldab välist maailma. Näiteks grammatilises keelestruktuuris tähistavad nimisõnad välismaailma üksusi, omadussõnad nende üksuste omadusi, tegusõnad tegevuste käiku või olekut.

Sõnade tähendusseosed avalduvad ka linnunimetuste tähendusväljas. Linnunimetustel on rikkalikult sünonüüme murdekeeles, kus ühe nimetuse märkimiseks on erinevaid tuletisi, mille tüvekujud varieeruvad, nt *pääsuke* e *päästlane* e *pääskline* e *pääsne* (Mäger: 1967: 122), või on linnul mitu erinevat nimetust, mis ei ole omavahel häälikuliselt seotud, nt *kassikakk* e *suurispeakull* e *huikaja* (Mäger: 1967: 96).

Rahvakeelsed linnunimetused võivad näiteks olla motiveeritud linnu käitumisest, häälsusest, elupaigast, mingist distinktiivsest tunnusest. Kirjakeeles on ühel linnul selguse eesmärgil kasutusel reeglina üks kuni kaks nimetust (*ronk* e *kaaren*; EKSS). Kasutusele jääb kõige üldisemalt tuntud ja kõige sobivam nimetus. Nimekuju kinnistumist on mõjutanud ka kirjakeelsete allikate levimine.

2 Linnunimetuste uurimused Eestis ja mujal

Siinne peatükk sisaldab ülevaadet Eestis ja mujal tehtud varasematest linnunimetuste uurimustest. Peatüki esimeses jaotises on ülevaade Eesti, teises jaotises Soome uurimustest ja kolmandas jaotises on Trinidad ja Tobago saareriigi keele zoonoomide uuringust, mis sisaldab ka linnunimetusi. Viimati nimetatud uurimus on siinses peatükis toodud näiteks, missuguste tunnuste põhjal on seda tüüpi sõnavara iseloomustatud.

Linnunimetuste kasutus on dünaamiline protsess, millel on seosed sotsiaalsete ja majanduslike põhjustega. Tavaliselt puudub sõnastikes täpsem info liiginimetuste kohta, ei pruugi olla teada ka vanemate nimede vastavus praegustele. Ka eesti ja soome keele vanemates allikates ei ole alati nimetusega märgitud täpne linnuliik teada. Teaduslike nimetuste puhul peaksid muutused olema allikates alati fikseeritud, sest nimetuste vastavust liigile on keeruline kindlaks teha, kui ühe nimetusega on tähistatud kaht eri liiki, mis on üksteisega sarnased. (Winer, 2010: 115) Erinevalt teistest Euroopa riikidest on Inglismaal alates 17. sajandist järjepidevalt olemas viljakas ornitoloogiliste uuringute traditsioon ning suur hulk sellealast kirjandust (Winer 2010: 130).

Soome vana kirjakeele linnunimetusi on põhjalikult uurinud keeleteadlane Kaisa Häkkinen, kellelt on ilmunud raamat „Linnun nimi“ (2004). Samuti on ta uurinud soome linnunimetuste ajalugu, sh murdekeelseid nimetusi (Häkkinen 2004). Häkkineni ja eesti uurija Mart Mägra teostest (1967, 1969) on näha, et nii eesti kui ka soome suulises murdekeeles on lindudel olnud palju erinevaid nimetusi ning nende tekkelegende leidub mõlema rahva folklooris. Nimetused on enamasti onomatopoeetilist päritolu või on need inspireeritud linu eluviisist, käitumisest või mõnest muust iseäralikust välisest tunnusest. Samuti on nii eesti kui ka soome keelde toonud linnunimetusi piiblitekstid.

2.1 Eesti linnunimetuste uurimused

Eestis on kõige põhjalikumalt ajalooliste ja murdekeelsete linnunimetustega tegelenud ja nendest kirjutanud ornitoloogiahuvi keele- ja kirjandusteadlane Mart Mägi. Tema raamatud „Linnud rahva keeles ja mees“ (1969) ja „Eesti linnunimetused“ (1967) on hea alus eesti linnunimetustes orienteerumisel. Olulist teavet

pakub ka Andrus Saareste koostatud „Eesti keele mõisteline sõnaraamat“ (1963). Lisaks on heebreaaenulistest linnunimetustest vanades piiblitekstides kirjutanud Paul Ariste 1965. aasta artiklis „Hebräische Wörter in Estnischen“. Süstemaatilisel ei ole aga eesti kirjakeele allikate linnunimetuste esmaesinemusi kirja pandud.

1920. aastal alustati Tartu Ülikooli juurde moodustatud komisjonis eestikeelsete zooloogiliste oskussõnade väljatöötamist. Sellega algas ka ametlike eestikeelsete linnunimetuste süstematiseerimine. Esimene nimestik ilmus ajakirjas Loodus 1922. aastal ning suur osa nendest nimetustest on siiani kasutusel. (Leibak 2000: 37) Eestikeelsed nimetused puudusid siis veel enamikul maailma lindudel ning tõlgitud väljaannetes võis samal linnuliigil olla eri allikates erinev nimekuju. 1970. aastal ENSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituudi juurde loodud eestikeelsete linnunimetuste komisjon andis kümne aastaga eestikeelsed nimetused peaaegu kõigile mittevärvulistele ja osale värvulistele, kuid paljud nimetused osutusid sobimatuks ja nimistu jäi lõpuks trükkimata. Jätkati 1991. aastal ja liituti Eesti Ornitoloogiaühinguga. Põhieesmärk oli anda igale maailma linnuliigile eestikeelne nimetus. 2000. aastaks oli eestikeelse nimetuse saanud umbes 1/3 maailma 9946 linnust. (Leibak 2000: 38) Komisjoni töö põhimõtted on jäänud 1970. aastatest samaks: linnu põhিনিmetus peab olema taksonoomiaga kooskõlas, aga omaliikide nimetused võivad jääda selguse huvides samaks, nt nimetused *toonekurg* ja *vaenukägu* ei vasta küll liigi süstemaatilisele kuuluvusele, kuid on keeles kinnistunud ja nende muutmise tekitaks palju segadust (Leibak 2000: 39–40).

Erinevalt varasemast tunnustatakse praegu nimetuste sünonüümiat, nt kui omaliigi sünonüüm on põhিনিmetuse kõrval laialt tuntud (*ronk* e *kaaren*, *väike-lehelind* e *silksolk*) või kui maailmaliigi sünonüümi nimekuju on lühem (*savanni-frankoliinkana* e *savannifrankoliin*) jm (Leibak 2000: 40). Nimetamisel püütakse vältida *ik-* ja *lane-* lõpulisid nimetusi (*peibelane*) ning muude tähendustega sõnu (*lauk*) jm. (Leibak 2000: 41) Nimetamistöö teeb aeglaseks sobiva tõlkevaste leidmine, sageli ei ole lihtne tõlkevaste kõige sobivam, sest nimetus peab kajastama linnu diagnostilisi tunnuseid. Liigiepiteetide käändelisus on mõnel juhul kokkuleppeline, nt elupaika märkivad epiteetid on nii nimetavalised (*aed-roolind*, *merikajakas*) kui ka omastavalised (*nõmme-põõsalind*, *laanenäär*); see kehtib ka häämitsust peegeldavate (*trompetkurg*,

laulu-põõsalind) ja mütoloogiliste (*tontpart*, *õnnetihane*) epiteetide puhul. Käändelisuus on siiski välja kujunenud: nimetavalised liigiepiteedid kajastavad värvust (*rohevint*), kujundlikku seost (*pärk kana*), suurust (*hiid-tormilind*), eluviisi (*ränd-pronkskägu*), iseloomulikku kehaosa või kehakuju (*händkakk*), samuti sarnasust (*sipelglind*); omastavalised toitu (*sipelgatäks*), levilat (*evengi tsiitsitaja*), seost taimedega (*männipapagoi*) ja ilmakaart lähiliikide leviku või Eesti suhtes (*kirdekaur*). (Leibak 2000: 42) Nimetuste ortograafia järgib keele üldnorme ning mõnda kujunenud tava, nt zooloogias on värvust märkiv epiteet kirjutatud põhisõnaga kokku (*hallvares*, *valgevaal*), botaanikas aga lahku (*hall käpp*, *valge ristik*). Komisjoni töö suurim puudus oli veel 2000. aastal üldkättesaadav väljund, mis aitaks linnunimetuste kasutamist normeerida ka otseselt komisjoni poole pöördumata. (Leibak 2000: 43)

Praegusel ajal saab Eesti ja maailma lindude nimetuste kohta täpset teavet Eesti Ornitoloogiaühingu kodulehelt (EOÜ) ning Eesti lindude kohta Linnuvaatleja kodulehelt. Eesti linnunimetuste liikide nimestikus on 2017. aasta seisuga 387 liiki, need on hanelised 40, kanalised 6, kaurilised 3, püttilised 5, pelikanilised 2, toonekurelised 8, haukalised 18, pistrikulised 6, kurelised 7, kurvitsalised 67, tuvilised 5, käolised 1, kakulised 10, öösorrilised 1, piiritajalised 1, siniraalised 3, rähnised 9, värvulised 122 (Linnuvaatleja).

2.2 Linnunimetused soome vanas kirjakeeles

Kaisa Häkkineni uurimuse järgi (2003) on soome kirjakeeles tänapäeval umbes 9000 linnunimetust, neist vanimate tüved on tuhat aastat vanad. Suur osa nimetustest on olnud kasutusel enne kirjakeele sünni. Mikael Agricola 1543. aastal trükitud aabitsas esinevad näiteks *korppi* 'ronk', *haikara* 'toonekurg', *hanhi* 'hani', *huuhkaja* 'kassikakk', *kana* 'kana', *kukko* 'kukk', *kotka* 'kotkas', *varis* 'vares', *pääskynen* 'pääsuke', *varpunen* 'varblane' ja *ankka* 'part'; samuti on seal nimetatud eksootilisemaid linde, nagu *pelikaani* 'pelikan' ja *strutsi* 'jaanalind'. Mõned nimetused vastavad täpselt linnuliigile, kuid enamik on varem tähistanud üldist nimetust. Paljud eksootilised linnud said Soomes tuntuks piiblitõlgete kaudu. (Häkkinen 2003: 28–30)

Soome vana kirjakeele linnunimetused saab jagada kaheks: rahva kõnekeelest üle võetud sõnad ja tõlkelaenud. Kõige rohkem on soome rahvakeelseid linnunimetusi

olnud motiveeritud linnulaulu imitatsioonist, näiteks *alli* 'aul', *huuhkaja* 'kassikakk' ja *tiirä* 'tiir'. Samuti võib nimetus olla seotud linnu käitumise või elukohaga. 18. sajandi keskel alustati teaduslike ladinakeelsete nimetuste süsteemiga, eelkõige tänu Carl von Linnéle. 19. sajandi alguses jätkas teadustööd Petrus Ulricus Sadelin, kelle uurimuses olid peaaegu kõik nimetused lisaks antud ka rootsikeelsena. 1849. aastal avaldas William Nylander raamatu soomekeelsetest linnunimetustest. Sel ajal puudusid veel uurijad, kes oleksid teadnud, kui palju on Soomes linnuliike. 20. sajandi alguses soome linnunimetusi kogunud Einari Merikallio leidis, et ühel kolmandikul Soome lindudest ei ole nimetust, kuid kõige populaarsematel on neid mitukümmend, kõige rohkem rasvatihasel (61) (Häkkinen 2003: 31). Tema tööühm alustas nimereformi, lähtudes põhimõttest, et uus nimetus oleks universaalne, rahvapärane, tabav, lühike ja ilus. Viimane suur nimereform tehti Soomes 20. sajandi keskel, kui loodi uued nimetused võõrliikidele. (Häkkinen 2003: 30–34)

2.3 Zoonoomide tüpoloogiline uurimine

Zoonoomide tüpologia kohta tehti uurimus Kariibi meres paiknevas Trinidad ja Tobago saareriigis. Saareriigi loodus on võrreldes teiste Kariibi saartega rikkam. Loomaliike on seal kokku umbes 1200 ja nende nimetusi on rohkem kui 2000, mitmel liigil on rohkem kui üks nimetus. Nende hulgas on 318 linnuliiki, kellel on kokku 715 nimetust. Saareriigi zoonoomidest (loomaliikide nimed) on tehtud uurimus (Winer 2010: 112–120), kus eraldi käsitleti võõr- ja omaliikide nimetusi, sh nimetamismotiive. Vaadeldi zoonoomide onomastikat, kuid mitte rahvakeelsete nimede ehitust. Uurimusse kaasati vaid üldtuntud liigid, st need, millel on saarel omakeelne nimi. Trinidad ja Tobago ajalugu on mõjutanud suhteliselt hiline kokkupuude eri rahvustega ning enamik nimetusi on võetud inglise, inglise kreool-, prantsuse ja prantsuse kreoolkeelest. (Winer 2010: 134–140)

Uurimuse aluseks oli koloniseerivate rahvaste arendatud zoonoomide korpus, mis sisaldab imporditud, muudetud ja ülevõetud faunanimetusi. Uuringust selgus, et uuele liigile nime andmist mõjutas pigem tuntud liigi võõrkeelne nimetus kui põlisrahva varasem omanimetus. Korpuses analüüsiti liiginimetuste keelsust ja liigi kirjelduse tüüpi. Kirjelduses oli üldisim kategooria värvus, sellele järgnesid väline sarnasus,

eluviis, kuju, suurus, käitumine, elukoht, häälightsus, kuuluvus, erinevused, sagedus, nimeline sarnasus ja kasutus. Nimetamine kujuneb spetsiifilistes ökoloogilistes, kultuurilistes ja ajaloolistes kontekstides. Trinidad ja Tobago saareriigiga sarnaselt on sisseännanud rahvad suurel määral ümber nimetanud ka Lõuna-Aafrika ja Austraalia faunaliikide põlisnimetusi. Selline üldiste nimetuste eelistus on lähedane sõnastike omale, mille roll võiks olla keelekasutuse talletamine ja kujundamine. (Winer 2010: 134–140)

3 Eesti vana kirjakeele allikad

See peatükk annab ülevaate eesti vana kirjakeele peamistest allikatest: nii tekstidest, autoritest kui ka korpustest. Eesti kirjakeele ajalugu on suurel määral seotud eestikeelse piiblitõlke ajaloo ja arenguga. Eesti piiblitõlke arengust ja kirjakeele ajaloo kohta on põhjaliku teose kirjutanud Toomas Paul (1999).

Eesti kirjakeel hakkas kujunema tänu reformatsioonijärgsele Piibli tõlkimisele rahvakeeltesse. Tõlgete juurde kuulus ka sihtkeele, st eesti keele kirjeldamine. Nii algse heebrea kui ka ladina ja saksa keele tõlkevastete leidmine ei olnud alati lihtne. Luterlikus kirikus oli oluline, et rahvas saaks ise pühakirja lugeda ja seda võimalikult vahetult mõista. Sageli ei leidunud eesti keeles vasteid Piibli sõnavarale või ei tundnud tõlkija siinset keelt piisavalt hästi, nii et teksti jõudis kohandatud võõrsõna. (Paul 1999: 439)

Ka siinses uurimistöös ilmneb piiblitextidest pärit linnunimetusi, mille täpne vaste tänapäeva linnunimedega hulgas ei ole teada ja seega ei saa tuvastada ka liiki, mida on nimetusega tähistatud. Võõrnimetused moodustavad siiski väiksema osa siinse töö materjalist, enamasti on vanemate allikate nimetused omakeelsed.

Uurimistöös kogutud ja analüüsitud eesti vana kirjakeele linnunimetused on pärit vana kirjakeele andmebaasidest, nagu Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpus (VAKK), Eesti Keele Instituudi eesti piiblitõlke ajalooline konkordants (EPAK), samuti Georg Mülleri (2000), Heinrich Stahli (2015) ja Heinrich Gösekeni (2010) sõnastike tänapäevased väljaanded. Lisaks on materjali kogutud Mart Mägri raamatust (1967), kus on viited ka vana kirjakeele linnunimetustele Anton Thor-Helle (1732), Johannes Gutsblaffi (1648), Johann Christoph Clare (1730) ja Salomo Heinrich Vestringi (dateerimata) sõnastikes ning Georg Mülleri jutlusetekstides (1600–1606).

3.1 Vana kirjakeele korpus

VAKK sisaldab tekste 16. sajandist kuni 19. sajandini, enamik 16.–17. sajandi tekstidest on märgendatud. Lemmatiseerimine ja morfoloogiline märgendamine tähendab, et tekstidest saab otsida sõnu nende tänapäevases kirjaviisis algvormide ning sõna vormiinfo järgi. Tekstid on eri liiki, need pärinevad nii sõnastikest,

kirikuraamatutest, Piiblist kui ka muudest käsikirjadest ja raamatutest. Korpuses on kõik teadaolevad 16. sajandi säilinud eestikeelsed tekstid ja enamik 17. sajandi säilinud trükitekste. 18. ja 19. sajandist leidub korpuses valikuline osa trükitekste, millest osa on märgendatud. Kõik korpuse tekstid on märgendatud (pool)automaatselt, mistõttu võib nendes esineda vigu. (VAKK)

Professor Mati Erehti ettepanekul alustas korpuse loomist 1995. aastal Tartu Ülikooli vana kirjakeele töörühm. Projekti juht oli Valve-Liivi Kingisepp, töörühma kuulusid Jaak Peebo, Külli Habicht, Külli Prillop, Epp Ehasalu jt. Lisaks on esimese eesti vana kirjakeele korpuse arendamisse panustanud paljud üliõpilased ning kraadiõppurid. (VAKK)

3.2 Eesti piiblitõlke ajalooline konkordants

EKI andmebaas EPAK sisaldab suuremat osa säilinud eesti kirjakeelseid piiblitekste kuni 1739. aastani, mil ilmus esimene trükitud eestikeelne Piibel. Andmebaasis on ka eesti piiblitõlke ajaloo ülevaade, milles on välja toodud kõik piiblitekstide autorid ja nende teosed kronoloogilises järjestuses. Piibel on sõnaraamatute ja jutlusetekstide kõrval üks põhilisemaid eesti vana kirjakeele allikaid. Korpuses saab ka paralleelselt vaadelda kahe autori ja väljaande sama kirjakohta, mis teeb tõlgete võrdluse lihtsaks. Sõnu ja märksõnu saab otsida sõnastikust, kus kõik korpuse tekstid on märgendatud, lisaks saab otsida kindlaid kirjakohti ja vaadata piiblitekste. EKI andmebaasi projekt sai alguse 2004. aastal vana kirjakeele uurija Kristiina Rossi juhtimisel. Projekti on toetanud riiklikud programmid ning teadusgrandid. (EPAK)

3.3 Vanima kirjakeele perioodi olulised autorid

Eesti vana kirjakeele peamisi allikaid on Piibel ja erinevad usutekstid. Esimene eestikeelne Piibel ilmus võrreldes lähimate protestantlike maadega võrdlemisi hilja. Ilmumine võttis aega, sest puudus eesti omakeelne haritlaskond ning piiblitekste tõlkisid eesti keelde saksa või rootsi emakeelega pastorid. Samuti oli tõlgete üheks tervikuks liitmine keeruline, sest eesti kirjakeel jaotus kaheks piirkondlikuks variandiks: lõuna- ja põhjaeesti keeleks. Eestikeelse tervikpiiblini jõudmine võttis reformatsiooni järel aega 140 aastat ja selle nimel tegi tööd palju autoreid. Paralleelselt tõlgiti Vana ja Uue

Testamendi osi nii põhja- kui ka lõunaeesti keelde. Eesti- ja Liivimaa ühistel piiblikonverentsidel püüti keele küsimustes kokkuleppele jõuda, arutati, kuidas ühendada kaht keelekuju ja mis keelevariandis peaks ilmuma Piibel. Piibli 1739. aastal põhjaeestikeelsena ilmumine määras selle, et edaspidi kujunes rahva ühine kirjakeel põhjaeesti murdekeele järgi. (Ross 2004: 136, 138)

Toimunud piiblikonverentsidega sai alguse eesti kirjakeele teadlikum arendamine. Lõunaeestikeelse Uue Testamendi tõlkimist juhatas Liivimaa kindralsuperintendent Johann Fischer, piiblitõlkijate otsused mõjutasid eesti keele tekkivat kirjasõna. Fischer pooldas originaalkeeltest tõlkimist, Lutheri eeskujul oli oluline, et tõlge vastaks kohaliku keele omapärale. Samas jäi enamik võõrpärisnimesid eesti keelde originaalkujul. Neid varaseid piiblikonverentse juhtisid saksa pastorid, tänu kellele algas eesti kirjakeele kujundamine. (Ross 2004: 137)

Esimesed säilinud piiblitsitaatide tõlked pärinevad Tallinna Pühavaimu kiriku abiõpetaja Georg Mülleri 17. sajandi alguse jutlustest. Jutlustest on koostatud sõnastik (Habicht jt 2000) ning 1600.–1606. aastate 39 originaalkujul jutluseteksti on välja antud paralleelselt tänapäevase eestikeelse tõlkega (vt Müller 2008).

1638. aastal ilmusid Heinrich Stahli põhjaeestikeelne perikoobiraamat ning ka esimesed perikoobi- ja tsitaadiväliste piibliosade tõlked. Stahli 17. sajandi esimese poole eesti kirjakeelne pärand on koondatud „Heinrich Stahli tekstide sõnastikku“. (Habicht jt 2015) Raamat sisaldab Stahli kahe suure teose, „Käsi- ja koduraamatu“ (1632–38) ja „Ilmikute peegli“ (1641–49) sõnavara, kokku 2820 sõna, mis on kõik kantud ka VAKKi. Samuti on ilmunud Stahli eesti-saksa sõnastik ja selle analüüs (Kikas 2002).

17. sajandi keskel lisandusid Urvaste pastori Johannes Gutsloffi lõunaeestikeelsed piibliosad. Tema tõlked on usutavasti otse heebreakeelsest originaalist (Ross 1997) ning võimalik, et ta jõudis tõlkida lisaks Uue Testamendi tekstidele ka kogu Vana Testamendi (Tafenu 2006: 263–264). Gutsloff on ka 1648. aastal ilmunud esimese lõunaeesti keele grammatika autor (Lepajõe 1998).

Põhjaeesti keelde alustas 17. sajandi keskel Piibli tõlkimist Heinrich Göseken. Saksamaalt pärit Kullamaa pastorina andis ta oma tõlgetega suure panuse eesti kirjakeele arengusse ja ühtlasi ka eesti kultuuripärandisse. Tema oluliste teoste hulka

kuulub Uue Testamendi tõlge, mille aluseks on Martin Lutheri saksakeelne tekst. Gösekeni peateos on eesti keele käsiraamat (1660), mis sisaldab mahukat sõnastikku ja grammatikaosa. See on 17. sajandi suurim eesti sõnavara kogu. 2010. aastal ilmusid ühes köites eestikeelsena Gösekeni grammatika ja sõnaraamatu tänapäevane variant. (Kingisepp jt 2010) Gösekeni sõnastik sisaldub ka VAKKis.

Johann Hornungilt pärineb hea kvaliteediga Uue Testamendi põhjaeestikeelne tõlge, mis sündis 1687. aastal ja järgis kreekakeelset algteksti. Tõlke originaal ei ole alles, kuid teadaolevalt on sellest säilinud kolm ümberkirjutatud käsikirja: Müncheni käsikiri (1694), mis on kaasatud ka EPAKisse ja sõnastikku, Stockholmi käsikiri (1705) ja Tartu Kirjandusmuuseumis olev käsikiri. 1694. aastal kohandas Hornung ka katekismuse lõunaeesti keelest põhjaeesti keelde. Hornung töötas koos Andreas ja Adrian Virginiusega Fischeri piiblitõlkeprojekti juures ning nad olid oma kaasaja parimad eesti keele tundjad. (Reila 2007)

Jüri pastor Anton Thor Helle juhatas 1721. aastal põhjaeestikeelse perikoobiraamatu ilmumist, see raamat oli juba trükipiibli keelelisel tasemel. 1720. aastatel toimetati tema juhendamisel Uue Testamendi tõlget ja sellisel kujul jõudis tekst ka 1739. aasta Piiblisse. (Põldmäe 1939: 62–63; Kilgi 2009: 679) 1720. aastal alustas Helle Vana Testamendi põhjaeesti keelde tõlkimise projektiga. Töös osales kümme pastorit ja sellest on säilinud mustandkäsikiri. Plaanis oli tõlkida originaalkeeltest, s.o heebrea, ladina ja kreeka keelest, kuid tekstis esineb ka sarnasusi Lutheri saksakeelse tõlkega (Tafenau 2009: 690–691).

4 Vana kirjakeele linnunimetuste sõnastik

Sõnastik on üles ehitatud märksõnade alusel, kokku on sõnastikus 68 sõnaartiklit. Märksõnad on esitatud tänapäevastatud kujul ehk tänapäevast ortograafiatraditsiooni järgides, nt *meevikene* 'tuvike' (tekstides *mewikene*, *meewikenne*). Vajaduse korral on märksõnale lisatud tähendusseletus, mis võib olla ka oletatav, nt nimetus *pähkneähk* 'pasknäär'. Iga sõnaartikkel sisaldab märksõna päritoluselgitust, nt kas nimetus on tuntud murdekeeles, kas see on päritolult saksa laen või hebraism; kommentaari, kas nimetus on kasutusel tänapäeva kirjakeeles; nimetuse esmaesinemuse allikat; esmaesinemuse konteksti; nimetuse esinemiskordade arvu analüüsitud tekstides; nimetuse kõiki leidunud sõnekujusid; sõnede morfoloogilisi vorme.

Sõnastikus kasutatud vana kirjakeele autorite nimede lühendid on loodud siinse töö tarbeks ja erinevad teiste uurijate, nt Kristiina Rossi ja tema uurimisgrupi kasutatud lühenditest. Siinsete lühenditega on märgitud teose ilmumise aasta, autori või teose pealkirja esimene või paar esimest tähte ning teose keelevariant: põhjaeesti keel (eP), lõunaeesti keel (eL). Sõnastikus kasutatud vana kirjakeele tekstide lühendite loend on toodud tabelis 1.

Tabel 1. Vana kirjakeele tekstide lühendite loend

Allikas	Lühend sõnastikus
1601.–02. a Georg Mülleri jutlused eP	1601–02 Mül eP
1605. a Georg Mülleri jutlused eP	1605 Mül eP
1606. a Georg Mülleri jutlused eP	1606 Mül eP
1632. a Joachim Rossihniuse „Evangelia und Episteln“ eL	1632 R eL
1632. a Stahli „Hand- und Haußbuchi“ I osa eP	1632 S eP
1637. a Stahli „Hand- und Haußbuchi“ II osa eP	1637 S eP
1637. a Stahli Vocabula (Einführung ...) eP	1637 S eP

1638. a Stahli „Hand- und Haußbuchi“ III ja IV osa eP	1638 S eP
1641. a Stahli „Leyen Spiegeli“ I osa eP	1641 S eP
1647. a Jacob Kohteni I jutlus eP	1647 K eP
1649. a Stahli „Leyen Spiegeli“ II osa eP	1649 S eP
1648?–1656? a Johannes Gutsclaffi VT eL	1648?–56? Gu eL
1648?–1656? a Johannes Gutsclaffi UT eL	1648?–56? Gu eL
1666. a Christoph Blume „Geistliche Wochen-Arbeit“ eP	1666 B eP
1686. a Wastne Testament eL	1686 WT eL
1687.–90. a Andreas ja Adrian VirginiuseVT eP	1687–90 V eP
1694. a Johann Hornungi UT „Müncheni käsikiri“ eP	1694 Münch eP
1694. a Johann Fischeri katekismus eP	1694 F eP
1715. a vendade Eberhard ja Heinrich Gutsclaffi tõlkes ilmunud UT osad eP	1715 EHG eP
1724. a Johann Fischeri katekismus eP	1724 F eP
1732. a Anton Thor Helle jt „Anweisung... (10 dialoogi)“ eP	1732 He ep
1739. a Anton Thor Helle „Apokrüüfid“ ja „Ue Seädusse Ramatud“ eP	1739 He eP
1739. a Piibli Raamat eP	1739 PR eP

aadler 'kotkas'

Sõna *aadler* on vanades tekstides kasutatud saksa *der Adler* 'kotkas' eestikeelse vastena. Tänapäevases kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta, aga see on olemas Wiedemanni sõnastikus (Wd).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Heinrich Stahli 1638. aasta „Hand- und Haußbuchi“ II osa.

... ricka röhmo kahs töitap / nohrestap se **Adleri** sarnasex / nende Kuniglicko auwo öigkest hoidap ... / ... mit reichem Trost beschütet / verjungt dem Adler gleich / der Königschafft recht behütet ...

18. sajandi tekstides sõna *aadler* enam ei esine, kasutusele võetakse *kotkas*.

Tänapäevases piiblitõlkes on neis kirjakohtades, kus 17. sajandil esines *aadler*, mõnel juhul kasutatud täpsemat nimetust *raisakotkas*, nt Mt 24: 28.

Sest Kus se Raip enne sahb olla, sinna sahw. neht **Adlerit** Kogkuda (GutsUT, 1648?–1656?) Kus iganes on korjus, sinna kogunevad raisakotkad. (piibel.net, 1998)

Analüüsitud tekstides esines *aadler* kokku 20 korral neljas erinevas morfoloogilises vormis:

a. nim. *adeler* (1638 S eP, 3x 1648?–56? Gu eL), *adler* (1684 WT eL)

m. nim. *adlerit* (1638, 1641 S eP), *adleri* (2x 1684 WT eL), *adelerrit* (1648?–56? Gu eL), *aadlerid* (1694 Münch eP)

a. om. *adleri* (1637 S eP, 1684 WT eL), *adelerri* (3x 1648?–56? Gu eL), *aadleri* (1694 Münch eP), *adlerit* (1648?–56? Gu eL)

a. os. *adelerri* (1648?–56? Gu eL), *adlerri* (1648?–56? Gu eL)

anavalind 'tilder'

Sõna *anavalind* ehk *anafalind* on hebraism ja selle tähendus on 'tilder' (Ariste 1965). Tänapäevases kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamatus 3Ms 11:19.

Ja tonekurg ja **Anawa-lind** omma sugguga ja Tukiwati-lind ja nahk-hiir.

Analüüsitud tekstides esines *anavalind* kokku kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *anawa lind* (1739 PR eP), *anawa-lind* (1739 PR eP)

hakk

Akk on üle Eesti levinud murdekeelne haki nimetus, v.a. rannikumurre (VMS). Nimetus on onomatopoeetilisest päritolu, laenatud soome keelest (ETY; Mäger 1967: 148).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 3Ms 11.

Punnase-Jalla-Kurg, Wihm-Kajagas, Pähkne-Öhk, ja Jännisse-huuk oma Suggu järrel, **Akk**, nink Päsklem[e].

Analüüsitud tekstides esines *hakk* kokku kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *akk* (2x 1687–90 V eP)

hani

Tänapäeva kirjakeeles on *hani* samal kujul kasutusel. Nimetus on balti päritolu (ETY; vt ka Mäger 1967: 23).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Georg Mülleri 1606. aasta 31. jutlus.

Menne sina Inim: Laps sinu Maÿa kuÿ kz se Weddichs Lauta sisse, walata nente **Hañide**, Partide ninck nente Kañade pæle, Eb sÿß nedt+ +samat vche Surnu Aßiast tulle?

Analüüsitud tekstides esines *hani* kokku kahel korral kahes morfoloogilises vormis:
pl. nom. *Hañedt* (1606 Mül eP)
pl. gen. *hañide* (1606 Mül eP)

harakas

Tänapäeva kirjakeeles on *harakas* samal kujul kasutusel. Nimetus on balti päritolu (ETY; vt ka Mäger 1967: 144).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsloff'i 1648?–1656? aastate Vana Testament 5Ms 14.

Sedda warrest, sedda **harrack**, sedda wiuwu temma sugku perra.

Analüüsitud tekstides esines *harakas* kokku ühel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *harrack* (1648?–56? Gu eL)

haugas 'kull'

Haugas on Võru murdes (kana) kulli nimetus (VMS; Mäger 1967: 41, 45). Sõna on algermaani päritolu, vanaislandi k *haukr* 'kanakull; raudkull; pistrik', vanaülemsaksa k *habuh* 'kanakull', rootsi k *hök* 'kanakull' (ETY)

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsloff'i 1648?–1656? aastate lõunaeestikeelne Vana Testament 3Ms 11.

Ninck neitsinnazet peate teije hirmus pannema neide linnude sean, eth nemmat ej sah mitte sõhtuts; sest nemmat ommat teille hirmsat. Sedda Adelerri. sedda **hauwkast**, sedda kallakauwri.

Analüüsitud tekstides esines *haugas* kokku kahel korral ühes morfoloogilises vormis: a. os. *hauwkast* (1648?–56? Gu eL)

heger 'haigur'

1997. aasta Piiblis on samas kohas *haigur*. Sõna *haigur* on alg-germaani laen, rootsi k *häger*, taani k *hejre*, vanaülemsaksa k *heigaro* (ETY; Mäger 1967: 19).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms11.

Sedda [r]eijeri, sedda **hegeri** temma sugku perra, sedda wedehoppi ninck sedda pähstlisst.

Analüüsitud tekstides esines *heger* kahel korral ühes morfoloogilises vormis: a. om. *hegeri* (2x 1648?–56? Gu eL)

hiirekakk

Tänapäeva kirjakeeles on *hiirekakk* samal kujul kasutusel. (vt ka Mäger 1967: 96).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms 11.

Sedda Struhssilind, sedda **hiirekacko**, sedda kegko, sedda kercke ninck mea temma sugku perral om..

Analüüsitud tekstides esines *hiirekakk* kahel korral ühes morfoloogilises vormis: a. os. *hiirekacko* (1648?–56? Gu eL)

huuk

Vaata: *jänesehuuk*

hüüp

Vaata: *merehüüp*

hüüpel 'väikehüüp'

Tänapäeva kirjakeeles on *hüüpel* samal kujul kasutusel väikehüübi teise nimetusena (Mäger 1967: 17; Wd). Nimetusel on häälikuliselt ajendatud läänemeresoome (-saami) tüvi (ETY).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms 11.

Sedda nachkhihre, sedda **hühpli**, sedda Storch.

Analüüsitud tekstides esines *hüüpel* kokku kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. os. *hühpli* (2x 1648?–56? Gu eL)

jaanalind

Nimetus *jaanalind* on hebraism (ETY).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat Ii 30:29.

Ma ollen lendawatte maddude wennaks, ja **Jaana liño** poegade seltsimehheks sanud.

Analüüsitud tekstides esines *jaanalind* kokku neljal korral kolmes morfoloogilises vormis:

- a. om. *jaana liño* (1739 PR eP)
- m. nim. *jaani-linnud* (1739 PR eP)
- m. om. *jaana-lindude* (2x 1739 PR eP)

jänesehuuk

Virginiuste Vanas Testamendis leidub liitsõnana *jänesehuuk*. Lind, keda selle nimetusega märgitud on, ei ole teada, aga linnunimetus on levinud ranniku-, kesk-, lääne- ja saarte murretes ning tähendab 'kassikakku' või 'roo-loorkulli' (Mäger 1967: 48, 98, 99; VMS). Nimetus on onomatopoeetiliselt päritolu ja on motiveeritud linnu häälitusest *huukama*, *huikama*. See on olemas ka Wiedemanni sõnastikus (1869), aga tänapäevases kirjakeeles seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 3Ms 11.

Punnase-Jalla-Kurg, Wihm-Kajagas, Pähkne-Öhk, ja **Jännisse-huuk** oma Suggu järrel, Akk, nink Päsklem[e].

Analüüsitud tekstides esines *jänesehuuk* kokku kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

- a. nim. *jännisse-huuk* (1687–90 V eP), *jännisse-huk* (1687–90 V eP)

kaaren 'ronk'

Kaaren on ronga üldlevinud murdekeelne nimetus, v.a. ranniku- ja saarte murdes (Mäger 1967: 152; VMS). Nimetusel on uurali päritolu (ETY). Tänapäeva kirjakeeles on kasutusel *ronk* ja *kaaren* mõlemad.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Georg Mülleri 1605. aasta 27. jutlus.

Die alten Lehrer, omat sen Kochnr: v̄che musta **Kaarne** Der Teuffel thuet wie die Raben. sarnax technuth, sest, eth nedt **Kaarnet** nente Inimeste Silmat (die in dem Galgen heng) Pæst erra+ +raÿowat.

Analüüsitud tekstides esines *kaaren* kokku 42 korral üheksas morfoloogilises vormis:

a. nim. *kaarn* (1739 PR eP), *kaarne* (1605 Mül eP)

m. nim *kaarnad* (5x 1739 PR eP), *kaarned* (2x 1687–90 V eP, 1694 F eP), *kaarnet* (1687–90 V eP, 1605 Mül eP), *kahrnet* (4x 1648?–56? Gu eL, 1637 S eP, 1641 S eP, 2x 1649 S eP), *karned* (1687–90 V eP), *karnet* (1637 S eP), *kaarnid* (1686 WT eL, 1694 Münch, 1715 EHG eP), *kaarse* (1724 F eP)

a. om. *kaarna* (1739 PR eP), *kahrne* (1648?–56? Gu eL), *kaarne* (1687–90 V eP, 1605 Mül eP)

m. om. *karnede* (1647 K eP)

m. os. *kaarnaid* (2x 1739 PR eP)

m. seest. *karneist* (1687–90 V eP), *kaarnaist* (1739 PR eP)

a. alale. *kaarnale* (1739 PR eP)

m. alale. *kaarnaile* (1739 PR eP), *kaarnille* (1687–90 V eP), *kahrnille* (1632 R eL), *karnille* (1632 S eP), *kahrnelle* (1641 S eP)

m. alal. *kahrneil* (1637 S eP)

kaatilind 'pelikan'

Sõna *kaatilind* on hebraism ja selle tähendus on 'pelikan' (Ariste 1965). Tänapäevases kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat 3Ms11.

Ja Tinsemeti- ja **Kaati**- ja Raami-lind.

Analüüsitud tekstides esines *kaatilind* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *kaati-lind* (2x 1739 PR eP)

kajakas

Tänapäeva kirjakeeles on *kajakas* kasutusel samal kujul. *Kajakas* on läänemeresoome-saami tüvi (ETY; vt ka Mäger 1967: 81). Nimetus esineb vanades tekstides ka liitsõnana, vt *vihmakajakas*.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 5Ms 14.

Agga need omat, kuñist teije ei pea mitte sööma: Se Kotkas, Kanna-Kull, nink **Kajakas**.

Analüüsitud tekstides esines *kajakas* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *kajakas* (1687–90 V eP)

kakk

Tänapäeva kirjakeeles on *kakk* samal kujul kasutusel. *Kakk* on häälikuliselt ajendatud tüvi, aga see võib viidata ka linnu leivakaku taolisele ümmargusele peale (ETY; vt ka Mäger 1967: 96, 99–102). Nimetus esineb vanades tekstides ka liitsõna ja ühendina, vt *hiirekakk*, *suur kakk*.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsblaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms 11.

Sedda **kacko**, sedda luicka, sedda suhrt kacko.

Analüüsitud tekstides esines *kakk* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. os. *kacko* (1648?–56? Gu eL)

kalakaur

Vanades tekstides leidub liitsõnaline nimetus, mis on olemas ka Võru murdes (VMS), kuid mida tänapäeva kirjakeeles ei tunta. Otepää murrakus on tähendus *haigur* (Mäger 1967: 19).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsblaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms 11.

Ninck neitsinnazet peate teije hirmus pannema neide linnude sean, eth nemmat ej sah mitte söhtuts; sest nemmat ommat teille hirmsat. Sedda Adelerri. sedda hauwkast, sedda **kallakauwri**.

Analüüsitud tekstides esines *kalakaur* kokku kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. os. *kallakauwi* (1648?–56? Gu eL), *kallakawri* (1648?–56? Gu eL)

kana

Tänapäeva kirjakeeles on nimetus *kana* samal kujul kasutusel. Nimetus on algermaani päritolu, vanaislandi k *hani* 'kukk', gooti k *hana* 'kukk', vanarootsi k *hane* 'kukk' (ETY; Mäger 1967: 51).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Georg Mülleri 1606. aasta 31. jutlus.

Menne sina Inim: Laps sinu Maÿa kuÿ kz se Weddichs Lauta sisse, walata nente Hañide, Partide ninck nente **Kañade** pæle, Eb sÿß nedt+ +samat vche Surnu Aßiast tulle?

Analüüsitud tekstides esines *kana* 15 korral kolmes morfoloogilises vormis:

a. nim. *kanna* (1606 Mül eP, 1632 R eL, 1637 S eP, 2x 1638 S eP, 4x 1641 S eP, 1649 S eP, 2x 1715 EHG eP)

m. nim. *kanadt* (1606 Mül eP), *kañadt* (1606 Mül eP)

m. om. *kañade* (1606 Mül eP)

kanakull

Kanakull on tänapäeva kirjakeeles samal kujul kasutusel. Kihnus on *kanakull* üldine nimetus kullilistele (Mäger 1967: 39)

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuse 1687.–90. aastate Vana Testament 3Ms 11:13.

Nink need peawat teil hirmsat olema Linnude seas, et teije neid ei söö; Se Kotkas, **Kana-Kul**, nink Säsk.

Analüüsitud tekstides esines *kanakull* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *kana-kul* (1687–90 V eP), *kanna-kull* (1687–90 V eP)

kanane 'kanapoeg'

Kanapoja tähistamiseks on vanas kirjakeeles kasutusel tuletis *kanane*, mis on levinud ka Võru ja Tartu murretes (VMS). See on olemas Wiedemanni sõnastikus (Wd), aga tänapäeva kirjakeeles seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Joachim Rossihniuse 1632. aasta kirikumanaal „Evangelia und Episteln“.

Ierusalem, Ierusalem, ken sinna erra+ +tappat need Prophetit, ninck heitat kiwide kahn kohlus kumbat sinnu mañu lähatut ommat, kui saggedaste olle minna sinnu latzet tachtnut haggeda, kui ützt kanna haggeb omma **kannaset** omma siwade alla, ninck teye ei olle mitte tachtnut?

Analüüsitud tekstides esines *kanane* kaheksal korral ühes morfoloogilises vormis:
m. nim. *kannaset* (2x 1638 S eP; 1637 S eP; 3x 1641 S eP; 1649 S eP; 1632 R eL)

Lisaks esineb ühe korra nimetus *kanapoeg*, 1606. a Georg Mülleri jutlused eP.

Kuÿ paliu enamb eb peax sÿß meddÿ Taywane Maÿa+ +Eñma, se on se keicke wægkiwene Iumall, meidt ke meÿe io enne olleme ellanuth, sest Surmast vÿlleß+ +erratama, ninck meidt ielles ellawax tegkema, paliu pigkemasti, ia kebiamasti, kudit vÿx Kanna vÿche **Kañna+ +Poÿa** neist Munnest hauwub.

kaur

Tänapäeva kirjakeeles on *kaur* samal kujul kasutusel. *Kaur* on balti laen (ETY; Mäger 1967: 14). Nimetus esineb vanades tekstides ka liitsõnadena, vt *kalakaur*.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 5Ms 14.

Kaur, Kiwi-Kull, nink Warres on Sugguga.

Analüüsitud tekstides esines *kaur* kokku ühel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *kaur* (1687–90 V eP)

kivikull

Liitsõna *Kivikull* on tänapäeva kirjakeeles samal kujul kasutusel.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuse 1687.–90. aastate Vana Testament 3Ms 11:16.

Trusi-Lind, **Kiwi-Kul**, Käggo, Warblaset oma Suggu perra.

Analüüsitud tekstides esines *kivikull* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *kiwi-kul* (1687–90 V eP), *kiwi-kull* (1687–90 V eP)

kodass 'kotkas'

Kodass on Võru murdes *kotkas* (VMS; Mäger 1967: 43). Tänapäevases kirjakeeles seda sõna ei kasutata.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms11.

Sedda **koddast**, sedda wiuwu, temma sugku perra.

Analüüsitud tekstides esines *kodass* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. os. *koddas* (1648?–56? Gu eL)

koosilind 'öökull; kakk'

Sõna *koosilind* on hebraism ja selle tähendus on 'öökull; kakk' (Ariste 1965). Tänapäevases kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat 3Ms11.

Ja **Kosi-** ja Salagi-lind, ja ökul.

Analüüsitud tekstides esines *koosilind* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *kosi-lind* (2x 1739 PR eP)

kotkas

Alates 18. sajandist kasutatakse tekstides saksapärase *adleri* asemel nimetust *kotkas*. *Kotkas* on üle eesti levinud nimetus (Mäger 1967: 42), sõnal on läänemeresoome-permi tüvi (ETY). Tänapäeva kirjakeeles on see nimetus samal kujul kasutusel. Nimetus on vanades allikates kasutusel ka liitsõnadena, vt *merikotkas* ja *luukotkas*.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 2Ms 19:4.

Teije olette nähnut, mes Mina Egüptileisilli olen tehnut, nink olen teid kandnut **Kotka**-Tibaste pääl, ja olen teid eñese jure toonut.

Analüüsitud tekstides esines *kotkas* 46 korral viies morfoloogilises vormis:

- a. nim. *kotkas* (9x 1687–90 V eP, 13x 1739 PR eP)
- m. nim. *kotkad* (7x 1739 PR eP, 1694 Münch eP, 1687–90 V eP)
- a. om. *kotka* (10x 1739 PR eP, 1694 Münch eP, 2x 1687–90 V eP)
- m. om. *kotkade* (1739 PR eP)
- a. alal. *kotkal* (1739 PR eP)

kukk

Tänapäeva kirjakeeles on kodulinna nimetus *kukk* samal kujul kasutusel. *Kukk* on algermaani tüvi, vanaislandi *k kokr*, inglise *k cock* (ETY, Mäger 1967: 51).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Georg Mülleri 1601.–1602. aastate 38. jutlus.

Se Põha Apostel Petrus saab lebbÿ sen **Kucku**+ +laulmeße vंबर porduth, ninck et meddi Ißant Chr2 oma helde ninck Ißaliko Silmade kaas täma päle wallatis.

Analüüsitud tekstides esines *kukk* seitsmel korral kahes morfoloogilises vormis:

- a. nim. *kuck* (5x 1638 S eP, 1605 Mül eP)
- a. om. *kucku* (1601–02 Mül eP)

kull

Tänapäeva kirjakeeles on *kull* samal kujul kasutusel. Sõna on läänemeresoome tüvega (ETY; Mäger 1967: 40). *Kull* leidub vanades tekstides ka liitsõnadena ja ühendina, vt *kanakull*, *kivikull*, *must kull*, *suurispækull*, *vihmakull* ja *öökull*.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Christoph Blume 1666. aasta põhjajaeestikeelne kirikuraamat „Geistliche Wochen-Arbeit“.

7. Ma ollen otze kud üx ühp Körbes / ma ollen otze kud üx pissokenne **Kull** mahha-+ +rikkotut Linnade seês. 7. Jch bin gleich wi ein Rohrdrommel in der Wüsten / ich bin gleich wi ein Kützlein in den verstörten Städten.

Analüüsitud tekstides esines *kull* seitsmel korral kahes morfoloogilises vormis:

- a. nim. *kull* (1666 B eP, 1687–90 V eP), *kul* (3x 1739 PR eP)
- a. om. *kulli* (2x 1739 PR eP)

Lisaks esineb Georg Mülleri 1606. aasta 33. jutluses *kull* 'kuradi' liitsõnalis4es nimetuses *põrgukull*:

- a. om. *põrgku kulle* (1606 Mül eP)

kurg

Tänapäeva kirjakeeles on *kurg* kasutusel samal kujul. Kurg on tavaline toonekure nimetus (Mäger 1967: 20), sõnal on uurali tüvi (ETY). *Kurg* esineb tekstides ka liitsõna ja ühendina, vt *punase jala kurg* ja *toonekurg*.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat Jr8:7.

Ka tonekurg, mis taewa al, teab omma seätud aega, ja turteltuike, ja pääsoke ja **kurg** pannewad tähhele omma tullemisse aega, agga minno rahwas ei moista Jehowa öigust.

Analüüsitud tekstides esines *kurg* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *kurg* (2x 1739 PR eP)

Lisaks esineb 1739. aasta Piibli Raamatus taimenimetus *kurehernes*, mille esiosa sisaldab nimetust *kurg*.

m. nim. *kurre-herned* (2x 1739 PR eP), *kurre hernid* (1739 PR eP)

kägu

Tänapäeva kirjakeeles on *kägu* samal kujul kasutusel. Allikates leidunud sõnekujud on murretes samuti levinud (Mäger 1967: 94). Sõna on läänemeresoome-saami või balti tüvi (ETY).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 5Ms 14:15.

Sedda Struhssilend, sedda hihrekacko, sedda **kegko**, sedda kercke, ninck sedda tuhle painaja temma sugku perra.

Analüüsitud tekstides esines *kägu* kuuel korral kahes morfoloogilises vormis:

a. nim. *käggo* (2x 1687–90 V eP), *käggi* (1739 PR eP), *kägi* (1739 PR eP)

a. os. *kegko* (2x 1648?–56? Gu eL)

kärg 'rähn'

Lõunaesti murretes tähendab *kärg* musträhni (VMS, Mäger 1967: 119). Tänapäevases kirjakeeles sellist linnunimetust ei ole.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 5Ms 14.

Sedda Struhssilend, sedda hihrekacko, sedda kegko, sedda **kercke**, ninck sedda tuhle painaja temma sugku perra.

Analüüsitud tekstides esines *kärg* kolmel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *kercke* (2x 1648?–56? Gu eL), *kerrhe* (1648?–56? Gu eL)

luik

Tänapäeva kirjakeeles on *luik* samal kujul kasutusel. Sõnal on läänemeresoome tüvi (ETY; Mäger 1967: 25).

Kontekstis leidub *luik* kõige varem Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vanas Testamendis 3Ms 11:17.

Sedda kacko, sedda **luicka**, sedda suhrt kacko.

Nimetus leidub kõige varem Heinrich Stahli 1637. aasta sõnastikus „Vocabula (Einführung.)“:

schwan / luick / luickest.

Analüüsitud tekstides esines *luik* kolmel korral kahes morfoloogilises vormis:

a. nim. *luick* (1637 S eP)

a. os. *luicka* (2x 1648?–56? Gu eL)

luukotkas

Luukotkas võis olla piltlik *merikotka* nimetus (Mäger 1967: 45; Wd). Tänapäevases kirjakeeles seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat 3Ms 11:13.

Ja need peawad teile üks läila assi ollema lindude seast; neid ei pea mitte södama, need olgo teile läilad: kotkas ja **lukotkas** ja merre-kotkas.

Analüüsitud tekstides esines liitsõna *luukotkas* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *lukotkas* (2x 1739 PR eP)

meevikene 'tuvike'

Meevikene leidub vanades tekstides kahel korral vaid Heinrich Stahli „Hand- und Haußbuchis“ ja „Leyen Spiegelis“. Oletatavalt on sellel tuletisel seos eesti murdesõnaga *meuke* ('meigas'). See on Stahli tekstides haruldane nimetus, sagedamini märgib tuvi Stahli tekstides sõna *tuvike*. (Habicht 2000: 172) Tänapäeva kirjakeeles seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Heinrich Stahli 1638. aasta „Hand- und Haußbuch'i“ IV osa.

Minna egkasin kudt üx kurre ninck pehscklenne / ninck hullusin kudt üx **mewikenne** / münno silmat tachtsit mul murdma. Jch winselt wie ein Kranich vnd Schwalbe / vnd girret / wie ein Taube / meine Augen wolten mir brechen /

Analüüsitud tekstides esines *meevikene* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *mewikene* (1638 S eP), *meewikenne* (1641 S eP)

meltsas 'kaelustuvi'

Wiedemanni sõnastikus on *meltsas* sama mis *meigas* ehk *kaelustuvi* (vt ka Mäger 1967: 92), ent see võis tähendada ka *roherähni* või *musträhni* (Mäger 1967:118, 119). Tänapäeva kirjakeeles nimetust kasutusel ei ole.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 3Ms 11.

Wihma-Kul, **Meldsas**, nink Merre-hüüb.

Analüüsitud tekstidest mujal kui Virginiustel *meltsast* ei leidunud.

Tekstides esines *meltsas* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *meldsas* (2x 1687–90 V eP)

merehüüp

Hüüp esineb vanas kirjakeeles vaid liitsõnana *merehüüp* (vt ka Mäger 1967: 17). Tänapäeva kirjakeeles nimetust kasutusel ei ole.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 3Ms 11.

Wihma-Kul, Meldsas, nink **Merre-hüüb**.

Analüüsitud tekstides esines *merehüüp* kokku kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *merre-hüüb* (2x 1687–90 V eP)

merikotkas

Tänapäeva kirjakeeles on nimetus samal kujul kasutusel (vt ka Mäger 1967: 44).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat 3Ms 11:13.

Ja need peawad teile üks läila assi ollema lindude seast; neid ei pea mitte södama, need olgo teile läilad: kotkas ja lukotkas ja **merre-kotkas**.

Analüüsitud tekstides esines liitsõna *merikotkas* neljal korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *merrekokas* (1739 PR eP), *merre-kokas* (samam), *merrekotkas* (samam), *merre-kotkas* (samam)

metstuvi

Metstuvi on *kaelustuvi* teine nimetus ja on kasutusel ka tänapäeva kirjakeeles (EKSS; vt ka Mäger 1967: 92).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Stahli 1638. aasta „Hand- und

Haußbuchi“ III osa eP.

ninck eth neñat andsit se Offer / kudt ütteltut on se Jssanda kescko siddes / üx pahr **metzduwit** / echk kax nohret duwit.

Analüüsitud tekstides esines *metstuvi* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:
m. nim. *metzduwit* (1638 S eP)

must kull

Mustkull on Põide murrakus 'piiritaja' nimetus (VMS; vt ka Mäger 1967: 48). Tänapäeva kirjakeeles seda nimetust ei kasutata.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. a Piibli Raamat 5Ms 14:15.

Ja merrekokas ja kul ja **must kul**.

Analüüsitud tekstides esines *must kull* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *must kul*

part

Tänapäeva kirjakeeles on *part* samal kujul kasutusel. Nimetus on häälikuliselt ajendatud, soome laensõna (ETY; vt ka Mäger 1967: 27)

Varaseim allikas, kus nimetus kodulinna tähenduses leidub, on Georg Mülleri 1606. aasta 31. jutlus.

Menne sina Inim: Laps sinu Maÿa kuÿ kz se Weddichs Lauta sisse, walata nente Hañide, **Partide** ninck nente Kañade pæle, Eb sÿß nedt+ +samat vche Surnu Aßiast tulle?

Analüüsitud allikates esines *part* kahel korral kahes morfoloogilises vormis:
pl. nom. *partit* (1606 Mül eP)
pl. gen. *partide* (1606 Mül eP)

punasejalakurg

Tänapäeva kirjakeeles nimetus kasutusel ei ole.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–1690. aastate Vana Testament 3Ms 11:19.

Punnase-Jalla-Kurg, Wihtm-Kajagas, Pähkne-Öhk, ja Jännisse-huuk oma Suggu järrel, Akk, nink Päsklem[e].

Analüüsitud tekstides esines *punasejalakurg* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *punnase-jalla-kurg* (2x 1687–90 V eP)

pähkneähk 'pasknäär'

Nimetus *pähkneähk* võib tähendada pasknääri, saksa k *Häher* 'pasknäär' (Wd; Mäger 1967: 148), Wiedemanni järgi on *Häher ähk*. Tänapäeva kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus esineb, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 3Ms11.

Punnase-Jalla-Kurg, Wihm-Kajagas, **Pähkne-Ähk**, ja Jännisse-huuk oma Suggu järrel, Akk, nink Pasklem[e].

Analüüsitud tekstides esines *pähkneähk* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *pähkne-ähk* (1687–90 V eP)

pääsklane 'pääsuke'

Pääsukese nimetusvariante on vanades tekstides mitu, lisaks *pääsklasele* veel *pääsuke*, *pääskline*, *pääsklane* ja *päästline*, need leiduvad ka murretes, (VMS; Mäger 1967: 122, 123). Sõnal on soome-ugri tüvi (ETY). Tänapäeva kirjakeeles on kasutusel nimetus *pääsuke(ne)* (EKSS).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Georg Mülleri 1606. aasta 31. jutlus.

Walata doch Inim: L: nente Maokeße, Kerpsede, **Päschklade**, echk toiste Suwwy+ +Liñokeße päle.

Analüüsitud tekstides esines *pääsklane* kümnel korral kolmes morfoloogilises vormis:

a. nim. *päsoke* (3x 1739 PR eP), *päsokenne* (1739 PR eP), *pehscklenne* (1638 S eP), *päsklänne* (1687–90 V eP), *päsklem[e]* (1687–90 V eP)

m. om. *paeschklade* (1606 Mül eP)

a. os. *pähstlisst* (2x 1648?–56? Gu eL)

raamilind, rahamilind 'raisakull'

EKI piiblikonkordantsi järgi on *raamilind* hebraism tähendusega 'raisakull'. Ariste järgi on tähendus 'raisakotkas' (Ariste 1965). Tänapäevases kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat 3Ms11.

Ja Tinsemeti- ja Kaati- ja **Raami-lind**.

Analüüsitud tekstides esines nimetus kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *raami-lind* (1739 PR eP), *rahami-lind* (1739 PR eP)

reijer 'haigur'

Reijer on saksa algupära nimetus *Reiher* 'haigur' (Wd; ETY; Mäger 1967: 19).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms11.

Sedda [r]eijeri, sedda hegeri temma sugku perra, sedda wedehoppi ninck sedda pähtlisst.

Analüüsitud tekstides esines *reijer* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. os. [r]eijeri (1648?–56? Gu eL), *reijeri* (1648?–56? Gu eL)

renanilind 'jaanalind'

Nimetus *renanilind* on hebraism tähendusega *jaanalind* (Ariste 1965; EKI piiblikonkordats). Tänapäeva kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat Ii 39:13.

Renani-liňno tiwad on wapräd, temmal on öiete tone-kurre tiwa sullad ja uddo sullad.

Analüüsitud tekstides esines *renanilind* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. om. *renani-liňno* (1739 PR eP)

saavilind, sahhavilind 'kajakas'

Sõna *saavilind* on hebraism ja see tähendab teatud kajakaliiki (Ariste 1965). Tänapäeva kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat 3Ms11.

Ja surispäkul, ja Tamasi- ja **Saawi-lind** ja kägi omma sugguga.

Analüüsitud tekstides esines *saavilind* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *saawi-lind* (1739 PR eP); *sahhawi-lind* (1739 PR eP)

salagilind, salakilind 'veelind; kormoran'

Sõna *salagilind* ehk *salakilind* on hebraism ja see tähendab üldisemalt 'veelindu', täpsemaks vasteks on pakutud 'kormoran' (Ariste 1965). Tänapäevases kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat 3Ms11.

Ja Kosi- ja **Salagi-lind**, ja ökul.

Analüüsitud tekstides esines *salagilind* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *salagi-lind* (1739 PR eP); *salaki-lind* (1739 PR eP)

storh 'toonekurg'

Saksa sõna (*der*) *Storch* on vanades tekstides kasutatud *toonekure* vastena (Wd; Mäger 1967: 20). Tänapäevases kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim analüüsitud allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsلاffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms 11.

Sedda nachkhihre, sedda hühpli, sedda **Storch**.

Analüüsitud tekstides esines *storh* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *storh* (2x 1648?–56? Gu eL)

suurispeakull 'kakk'

Suurispeakull on lõunaeesti murretes levinud *kaku*, nt kassikaku või kodukaku nimetus. Nimetus tuleb kakulise silmatorkavalt suurest peast. (Mäger 1967: 96; ETY: *kakk*). Nimetus ei ole tänapäeva kirjakeeles kasutusel.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. a Piibli Raamat 5Ms 15.

Ja **surispäkul** ja tahmasi- ja Sahnawi-lind ja käggi oma sugguga.

Analüüsitud tekstides esines *suurispeakull* neljal korral kahes morfoloogilises vormis:

- a. nim. *surispäkul* (2x 1739 PR eP)
- a. om. *surispea-kulli* (1739 PR eP), *surispea kulli* (1739 PR eP)

suur kakk

Tänapäeva kirjakeeles nimetust *suur kakk* ei kasutata (vt ka Mäger 1967: 96)

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsلاffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms 11.

Sedda kacko, sedda luicka, sedda **suhrt kacko**.

Analüüsitud tekstides esines *suur kakk* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. os. *suhrt kacko* (1648?–56? Gu eL)

sääsk 'merikotkas'

Sõna *sääsk* on olnud eesti murdekeeles *kotka* nimetus (Mäger 1967: 42; VMS), sellel on läänemeresoome-mordova tüvi (ETY). Nimetus võib olla onomatopoeetiline, soome k *sääksi* 'kalakotkas' (Häkkinen 2009: 1244). Tänapäeva kirjakeeles seda sõna kotka nimetusena ei kasutata.

Varaseim kirjakeele allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 3Ms 11.

Nink need peawat teil hirmsat olema Linnude seas, et teije neid ei söö; Se Kotkas, Kana-Kul, nink **Säsk**.

Analüüsitud tekstides esines *sääsk* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *säsk* (1687–90 V eP)

tahmasilind, taamasilind 'kakk'

Sõna *tahmasilind* ehk *taamasilind* on hebraism ja see tähistab teatud kakuliiki (Ariste 1965). Tänapäevases kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta. Nimetus leidub 1739. aasta Piibli Raamatus.

Ja surispäkul, ja **Tamasi-** ja Saawi-lind ja kägi omma sugguga (3Ms 11).

Analüüsitud tekstides esines *taamasilind* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *tamasi-lind* (1739 PR eP); *tahmasi-lind* (1739 PR eP)

tinsemetilind 'kakk'

Sõna *tinsemetilind* on hebraism ja see tähistab teatud kakuliiki (Ariste 1965). Tänapäeva kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta. Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat 3Ms 11.

Ja **Tinsemeti-** ja Kaati- ja Raami-lind.

Analüüsitud tekstides esines *tinsemetilind* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *tinsemeti-lind* (2x 1739 PR eP)

toonekurg

Tänapäeva kirjakeeles on *toonekurg* samal kujul kasutusel (vt ka Mäger 1967: 20). Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–1690. aastate Vana Testament 3Ms 11:18.

Nahk-hiir, **Toone-Kurg**.

Analüüsitud tekstides esines *toonekurg* seitsmel korral kolmes morfoloogilises vormis:

a. nim. *tonekurg* (1739 PR eP), *tone-kurg* (1739 PR eP), *toone-kurg* (2x1687–90 V eP)

a. om. *tonekurre* (1739 PR eP), *tone-kurre* (1739 PR eP)

m. om. *tone-kurgede* (1739 PR eP)

truusilind 'jaanalind'

Sõna *truusilind* on kasutatud vanades tekstides enne 1739. aasta piiblit, milles võeti kasutusele nimetus *jaanalind*. Tänapäeva kirjakeeles seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms 11.

Sedda **Struhssilind**, sedda hihrekacko, sedda kegko, sedda kercke ninck mea temma sugku perral om.

Analüüsitud tekstides esines *truusilind* neljal korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *struhssilend* (1648?–56? Gu eL), *struhssilind* (1648?–56? Gu eL), *trusi-lind* (2x 1687–90 V eP)

tukivatilind 'vaenukägu'

Sõna *tukivatilind* on hebraism ja selle tähendus on 'vaenukägu' (Ariste 1965; vt ka Mäger 1967: 112). Tänapäeva kirjakeeles ega murretes seda sõna ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on 1739. aasta Piibli Raamat 3Ms 11.

Ja tonekurg ja Anawa-lind omma sugguga ja **Tukiwati-lind** ja nahk-hiir.

Analüüsitud tekstides esines *tukivatilind* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *tukiwati-lind* (2x 1739 PR eP)

turteltuvi

Tänapäeva kirjakeeles on *turteltuvi* samal kujul kasutusel. Liitsõnaline nimetus on alamsaksa päritolu, *turteldūve* 'turteltuvi' (ETY; vt ka Mäger 1967: 89).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Joachim Rossihniuse 1632. aasta „Evangelia und Episteln“.

Ninck et nemmat andsit se offri, perra sedda, kui ütteltut om se sädusse sissen sest Issandast, ütte pahri **turtel**+ **tuwit** ächk katz nohrt tuwit.

Analüüsitud tekstides esines *turteltuvi* kahel korral kahes morfoloogilises vormis:

a. nim. *turteltuive* (1739 PB eP)

m. nim. *turteltuwit* (1632 R eL)

tuvi

Tänapäeva kirjakeeles on *tuvi* samal kujul kasutusel. *Tuvi* on alamsaksa päritolu, *duve* 'tuvi' (ETY; vt ka Mäger 1967: 89). *Tuvi* on vanades tekstides kasutusel rohkem liitsõnades, vt *turteltuvi* ja *metstuvi*.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Joachim Rossihniuse 1632. aasta „Evangelia und Episteln“.

Ninck et nemmat andsit se offri, perra sedda, kui ütteltut om se sädusse sissen sest Issandast, ütte pahri turtel+ +tuwit ächk katz nohrt **tuwit**.

Analüüsitud tekstides esines *tuvi* viiel korral ühes morfoloogilises vormis:
m. nim. *tuwit* (1632 R eL), *duwit* (2x 1638 S eP)

varblane

Tänapäeva kirjakeeles on *varblane* samal kujul kasutusel. Sõnal on vanavene tüvi, vene k *vorobėj* 'varblane' (ETY; vt ka Mäger 1967: 178)

Kontekstis leidub *varblane* kõige varem Heinrich Stahli 1638. aasta „Hand- und Haußbuchi“ IV osas.

Eps kax **warblaset** ostataxe öhe Matt. 10 29. robbi ehs? Kaufft man nicht zween Sperlinge vmb einen Pfenning?

Nimetuse esmaesinemus leidub Heinrich Stahli 1637. aasta sõnastikus *Vocabula* (Einführung.):

Spatz / Warblane / sest.

Analüüsitud tekstides esines *varblane* 34 korral viies morfoloogilises vormis:

a. nim. *warblane* (1637 S eP)

m. nim. *warblaset* (3x 1638 S eP, 1687–90 V eP), *warblasset* (1638 S eP, 2x 1641 S eP), *warblased* (1715 EHG eP, 2x 1739 He eP, 1687–90 V eP), *warblaiset* (3x 1648?–56? Gu eL)

a. om. *warblaise* (1648?–56? Gu eL)

a. os. *warblast* (3x 1715 EHG eP, 1739 He eP, 3x 1739 PR eP, 1694 Münch eP, 1686 WT eL), *wärblast* (3x 1694 Münch eP), *warblaist* (1686 WT eL)

m. os. *warblasi* (1739 He eP, 1739 PR eP), *warblaissi* (1694 Münch eP), *warblasse* (2x 1686 WT eL)

vares

Tänapäeva kirjakeeles on *vares* samal kujul kasutusel. Nimetusel on uurali tüvi (ETY; vt ka Mäger 1967: 148–152).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 5Ms 14:13.

Sedda **warrest**, sedda harrack, sedda wiuwu temma sugku perra.

Analüüsitud tekstides esines *vares* neljal korral kolmes morfoloogilises vormis:

a. nim. *warres* (1687–90 V eP), *warris* (1687–90 V eP)

a. os. *warrest* (1648?–56? Gu eL)

m. kaasa. *warrestega* (1732 He eP)

vatilind 'vutt'

Vuti nimetus on vanades tekstides *vatilind* (vt ka Mäger 1967:56). Tänapäeva kirjakeeles on kasutusel nimetus *vutt*, mis jäljendab linnu häälightsust (ETY).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vana Testament 2Ms 16.

Watti-Lindu, nink Manna, se Taiwa Leiba, antakse Rahwalle.

Analüüsitud tekstides esines *vatilind* viiel korral neljas morfoloogilises vormis:

a. os. *watti-lindu* (1687–90 V eP)

m. nim. *watti-linnut* (1687–90 V eP)

m. om. *watti-linnude* (1687–90 V eP)

m. os. *watti-lindui* (1687–90 V eP), *watti-lindusi* (1687–90 V eP)

vedehopp 'vaenukägu'

EKI piiblikonkordantsis on märksõnaks *vaenukägu*, saksa k *Wiedehopf* 'vaenukägu'. Seda nimetust tänapäeva kirjakeeles ei tunta.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms 11.

Sedda [r]eijeri, sedda hegeri temma sugku perra, sedda **wedehoppi** ninck sedda pähstlisst.

Analüüsitud tekstides esines *vedehopp* ühel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. os. *wedehoppi* (1648?–56? Gu eL)

vihmakajakas

Tänapäeva kirjakeeles nimetust *vihmakajakas* ei tunta (vt ka Mäger 1967: 81–85).

Nimetuse esmaesinemus on Virginiuste 1687.–90. aastate Vanas Testamendis 3Ms 11.

Punnase-Jalla-Kurg, **Wihm-Kajagas**, Pähkne-Öhk, ja Jännisse-huuk oma Suggu järrel, Akk, nink Päsklem[e].

Analüüsitud tekstides esines *vihmakajakas* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:

a. nim. *wihm-kajagas* (1687–90 V eP), *wihm-kajakas* (1687–90 V eP)

vihmakull

Tänapäeva kirjakeeles nimetust *vihmakull* ei tunta. *Vihmakull* on levinud eesti murrakutes (VMS), see on rahvakeeles mitme vihma ennustava linnu (nt *peoleo*, *hiirevu*) nimetus (EKSS).

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuste 1687.–90. aastate Vanas Testamendis 3Ms 11.

Wihma-Kul, Meldsas, nink Merre-hüüb.

Analüüsitud tekstides esines *vihmakull* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *wihma-kul* (1687–90 V eP), *wihm-kull* (1687–90 V eP)

viu

Tänapäeva kirjakeeles on *viu* samal kujul kasutusel. Sõnal on häälikuliselt ajendatud tüvi (ETY; Mäger 1967: 46).

Varaseim allikas, kus *viu* leidub, on Johannes Gutsclaffi 1648?–56? aastate Vana Testament 3Ms 11.

Sedda koddast, sedda **wiuwu**, temma sugku perra.

Analüüsitud tekstides esines *viu* kahel korral ühes morfoloogilises vormis:
a. nim. *wiuwu* (2x 1648?–56? Gu eL)

öökull

Öökull on kakuliste üldine rahvapärane nimetus, mis tuleb linnu öisest eluviisist (Mäger 1967: 96). Tänapäeva kirjakeeles on nimetus samal kuju kasutusel.

Varaseim allikas, kus nimetus leidub, on Virginiuse 1687.–90. aastate Vana Testament 3Ms 11:14.

Öö-Kul, nink Warris oma Suggu järrel.

Analüüsitud tekstides esines *öökull* seitsmel korral kahes morfoloogilises vormis:
a. nim. *ökul* (4x 1739 PR eP), *öö-kul* (1687–90 V eP), *öö-kull* (1687–90 V eP)
a. om. *ökulli* (1687–90 V eP)

5 Linnunimetused eestikeelsetes tekstides kuni 1739. aastani

Bakalaureusetöö materjali analüüs sisaldub osaliselt sõnastikus, seega töö analüüsipeatükk ei korda sõnastikus juba olevat teavet linnunimetuste kohta, vaid täiendab ja üldistab seda. Analüüsipeatükis esitan sõnastiku linnunimetuste suuremad liigirühmad; lisan ülevaate tähendusmuutustest (võrdlus tänapäeva nimetustega, tähenduse erinevused ja sarnasused, k.a tähenduste segunemine ning nimetuste murdelisus); kirjeldan struktuuriga seonduvat (lihtsõnad, tuletised, liitsõnad, ühendid); toon välja linnunimetuste päritolurühmad (omasõnad, laensõnad ja mis keeltest laenatud).

5.1 Linnunimetuste esinemissagedus tekstide kaupa

Exceli tabelisse kogutud ja sõnastikuks vormistatud linde tähistavaid sõnesid oli materjalis kokku 326. Neist 245 ehk suurem osa on pärit EPAKist ning ülejäänud 81 sõnet on pärit VAKKist. Korpuste tekstiallikad ja nendes leiduvate linnunimetuste sagedused on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. Vana kirjakeele linnunimetuste sagedused allikates

Allikas	Märksõnade arv	Sõnede arv	Allika maht sõnedes
EPAK		245	
1739. a Piibli Raamat eP	24	106	
1687.–90. a Andreas ja Adrian Virginiuse VT eP	24	59	
1648?–1656? a Johannes Gutsloffi VT eL	21	42	
1694. a Johann Hornungi UT „Müncheni käsikiri“ eP	4	10	
1686. a Wastne Testament eL	3	9	
1648?–1656? a Johannes Gutsloffi UT eL	3	9	

1694. ja 1724. a Johann Fischeri katekismused eP	1	2	
VAKK		81	
Stahli „Leyen Spiegeli“ osad I (1641) ja II (1649) eP	6; 3	13; 4	155 377; 53 717
Stahli „Hand- und Haußbuchi“ osad I (1632), II (1637), III (1638), IV (1638) eP	1; 4; 5; 7	1; 6; 10; 10	8142; 33 592; 39 142; 31 336
1637. a Stahli Vocabula (Einführung ...) eP	2	2	7065
1601.–02. (38.), 1605. (27.) ja 1606. (31.) a Georg Mülleri jutlused eP	1; 2; 4	16	2671; 2234; 2063
1715. a vendade Eberhard ja Heinrich Gutsclaffi tõlkes ilmunud Uue Testamendi osad eP	3	7	112 701
1632. a Joachim Rossihniuse „Evangelia und Episteln“ eL	4	5	42 048
1739. a Anton Thor Helle jt aasta „Apokrüüfid“ ja „Ue Seädusse Ramatud“ eP	1; 1	5	11 612; 32 695
1732. a Anton Thor Helle jt „Anweisung... (10 dialoogi)“ eP	1	1	5395
1666. a Christoph Blume „Geistliche Wochen-Arbeit“ eP	1	1	8215
1647. a Jacob Kohten I Jutlus eP	1	1	2238

Analüüsitud tekstides leidunud linnuliikide täpset arvu on keeruline öelda, kokku on neid 30 ringis. Nimetuste tähendused ei ole alati selged, nt ei ole teada, mis liiki märgivad *suur kakk*, *suurispeakull*, *vihmakull* (lind, kes ennustab vihma) või *jänesehuuk*. Kõige enam märksõnu ja nendele vastavaid sõnesid leidis kolmes EPAKi

allikas: 1739. aasta põhjaeestikeelses Piibli Raamatus – 24 märksõna ja 106 sõnet, Virginiuste 1687.–1690. a põhjaeestikeelses Vanas Testamendis – 24 märksõna ja 59 sõnet ning Johannes Gutsلاffi 1648?–1656? aastate lõunaeestikeelses Vanas Testamendis – 21 märksõna 42 sõnet.

Linnunimetuste kasutussagedusi saab vaadelda allikate sõnede arvu taustal. VAKKi tekstidel on sõnede arv märgitud, see on esitatud ka tabelis 2. EPAKi tekstiallikatel ei ole maht sõnedes märgitud, seega ei saa analüüsida linnunimetuste suhtelist kasutussagedust.

5.2 Linnunimetuste varaseimad esinemused allikates

Sõnastikus on kokku 68 sõnaartiklit ja 11 erinevat märksõnade varaseimat tekstiallikat. Lisaks leidub kaks märksõna esmaesinemust, *luik* ja *varblane*, Heinrich Stahli 1637. aasta sõnastikus *Vocabula* (Einführung ..), need on ka sõnastikus eraldi märgitud. Kõige varasem tekstiallikas siinse uurimistöo analüüsis on Georg Mülleri 38. jutlus (*kukk*), jutluse täpne pidamise aeg ei ole teada, arvatakse et see oli kas 1601. või 1602. aastal. Kõige rohkem nimetuste esmaesinemusi on Johannes Gutsلاffi 1648?–1656? aastate Vanas Testamendis, kokku 19. Nimetuste märksõnade esmaesinemuste arvud allikate kaupa on esitatud tabelis 3.

Tabel 3. Linnuliikide märksõnade esmaesinemused tekstiallikes

Tekst	Esmaesinemuste arv	Märksõna
Johannes Gutsclaffi 1648?–1656? aastate Vana Testament	19	<i>harakas, haugas, heger, hiirekakk, hüüpel, kakk, kalakaur, kodass, kägu, kärg, luik, reijer, storh, suur kakk, truu silind, vares, vedehopp, viu</i>
Andreas ja Adrian Virginiuse 1687.–90. aastate Vana Testament	17	<i>hakk, jänesehuuk, kajakas, kanakull, kaur, kivikull, kotkas, meltsas, merehüüp, punasejalakurg, pähkneähk, sääsk, toonekurg, vatilind, vihmakajakas, vihmakull, öökull</i>
1739. aasta Piibli Raamat	16	<i>anavalind, jaanalind, kaatilind, koosilind, kurg, luukotkas, merikotkas, must kull, raamilind, renanilind, saavilind, salagilind, suurispeakull, taamasilind, tinsemetilind, tukivatilind</i>
Georg Mülleri 1606. aasta 31. jutlus	4	<i>hani, kana, part, pääsklane</i>
Joachim Rossihniuse 1632. aasta kirikumanaal „Evangelia und Episteln“	3	<i>kanane, turteltuvi, tuvi</i>
Georg Mülleri 1601. või 1602. aasta 38. jutlus	1	<i>kukk</i>
Georg Mülleri 1605. aasta 27. jutlus	1	<i>kaaren</i>
Christoph Blume 1666.	1	<i>kull</i>

aasta põhjaeestikeelne kirikuraamat „Geistliche Wochen-Arbeit“		
Heinrich Stahl 1638. aasta „Hand- und Haußbuchi“ II osa	1	<i>aadler</i>
Heinrich Stahl 1638. aasta „Hand- und Haußbuchi“ III osa	1	<i>metstuvi</i>
Heinrich Stahl 1638. aasta „Hand- und Haußbuchi“ IV osa	2	<i>meevikene, varblane</i>
Heinrich Stahl 1637. aasta sõnastik <i>Vocabula</i> (Einführung.)	2	<i>luik, varblane</i>

5.3 Linnunimetuste üldine esinemissagedus vanades tekstides

Analüüsitud allikate linnunimetuste esinemissagedused on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. Linnunimetuste esinemissagedused

Linnunimetuse märksõna	Esinemiskordi tekstides
<i>kotkas</i>	46
<i>kaaren</i>	42
<i>varblane</i>	34
<i>aadler</i>	20
<i>kana</i>	15
<i>pääsklane</i>	10
<i>kanane</i>	8

<i>kukk, kull, toonekurg, öökull</i>	7
<i>kägu</i>	6
<i>tuvi, vatilind</i>	5
<i>jaanalind, merikotkas, suurispeakull, truusilind, vares</i>	4
<i>kärg, luik</i>	3
<i>anavalind, hakk, hani, haugas, heger, hiirekakk, hüüpel, jänesehuuk, kalakaur, kanakull, kivikull, koosilind, kurg, luukotkas, meevikene, meltsas, merehüüp, part, punasejalakurg, raamilind, reijer, saavilind, salagilind, storh, suur kakk, tahmasilind, tinsemetilind, tukivatilind, turteltuvi, vihmakajakas, vihmakull, viu</i>	2
<i>harakas, kaatilind, kajakas, kakk, kanapoeg, kaur, kodass, metstuvi, must kull, pähkneähk, renanilind, sääsk, vedehopp</i>	1

Kõige levinum linnunimetuse vanades korpusetekstides on *kotkas*, mida leidub kokku 52 korda. Lisaks esineb *kotkas* analüüsitud tekstides saksapärase märksõnana *aadler* 20 korda ja ühe korra on *kotkas* nimetatud ka murdekeelse sõnaga *sääsk*. Neli nimetust esines sõnedena seitse korda, kaks nimetust viis korda, viis nimetust neli korda, kaks nimetust kolm korda, 31 nimetust esines sõnedena kaks korda ja 13 nimetust esines üks kord.

5.4 Vanade tekstide linnunimetuste struktuur

Tekstidest leitud linnunimetuste struktuuris analüüsis eristuvad lihtsõnad, lihtsõnad, tuletised ja ühendid. Need on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. Vana kirjakeele linnunimetuste struktuur

Nimetuse struktuur	Nimetuse arv	Nimetused
Lihtsõnad	25	<i>aadler, kaaren, kukk, kull, kägu, tuvi, vares, kärg, luik, hakk, hani, haugas, heger, kurg, meltsas, part, reijer, storh,</i>

		<i>viu, kakk, kaur, kotkas, kajakas, kodass, sääsk</i>
Liitsõnad	32	<i>toonekurg, öökull, vatilind, jaanalind, merikotkas, suurispeakull, truusilind, anavalind, hiirekakk, jänesehuuk, kalakaur, kanakull, kivikull, koosilind, luukotkas, merehüüp, punasejalakurg, raamilind, saavilind, salagilind, tahmasilind, tinsemetilind, tukivatilind, turteltuvi, vihmakajakas, vihmakull, kaatilind, kanapoeg, metstuvi, pähkneähk, renanilind, vedehopp</i>
Tuletised	6	<i>kanane, pääsklane, varblane, hüüpel, meevikene, harakas</i>
Ühendid	2	<i>suur kakk, must kull</i>

Kõige enam leidis liitsõnalisi linnunimetuste märksõnu, kokku 32. Liitsõnalisi märksõnu on kokku 22. Liitsõnalistest märksõnadest 13 sisaldab teise osana sõna *lind* ja neli liitsõna sisaldab sõna *kull*. Linnu toitumist kirjeldavad liitsõna esiosad on *jänese-*, *hiire-*, *kala-* ja *kana-*, kõik neli esinevad märksõnadena ühe korra (*jänesehuuk*, *hiirekakk*, *kalakaur*, *kanakull*). Kolmest osast koosnevad märksõnad on *punasejalakurg* ja *suurispeakull*. Saksa laensõna *vedehopp*, saksa *k Wiedehopf* 'vaenukägu', on algkeelest lähtuvalt siin liitsõnaks märgitud. Lisaks tabelis olevatele linnunimetustele esinevad lindu tähistavad sõnad *kotkas* ja *kukk* liitsõnade *kotkatiivad* ja *kukelaulmine* esiosana. Sõnade tuletusliited on *-ne* (*kanane*), *-kene* (*meevikene*), *-lane* (*pääsklane*, *vablane*), *-el* (*hüüpel*) ja *-kas* (*harakas*). Tuletis *kanane* on Võru ja Tartu murdes levinud nimetus kanapojale. Tavaliselt ei ole eesti keeles linnupoja jaoks eraldi liigijärgset nimetust, mis teeb kanast erandi. Lisaks esineb analüüsitud tekstides ühe korra ka sõna *kanapoeg* (1606 Mül eP). Ühendilisi märksõnu leidub analüüsitud tekstides kaks, need on *suur kakk* ja *must kull*. Nimetus on märksõnastikus ühendina siis, kui selle esiosa on käänatud, nt sõne *suhrt kacko* (a. os.) märksõna on kujul *suur*

kakk.

5.5 Vanade tekstide linnunimetuste päritolu

Nimetuste tüvede päritolu kohta on info lisatud sõnastikku. Sõnastiku linnunimetused on päritolult omakeelsed või laenulised. Nimetuste päritolu sagedused on esitatud Tabelis 6.

Tabel 6. Vana kirjakeele linnunimetuste päritolu sagedused

Nimetuse päritolu	Sageduse arv	Nimetus
omakeelne	21	
murdeline	8	<i>haugas, kalakaur, käre, meevikene, meltsas, suurispeakull, vihmakull, sääsk</i>
häälikuliselt ajendatud	4	<i>hüüpel, kaur, kakk, huuk, vutt</i>
muud omatüved	9	<i>kaaren, pääsuke, kull, luik, kaur, kajakas, kägu, hüüpel, kotkas,</i>
laenuline	28	
balti laen	4	<i>hani, harakas, kaur, kägu</i>
alggermaani laen	3	<i>haugas, kana, kukk</i>
saksa laen	7	<i>aadler, heger, pähkneähk, storh, turteltuvi, tuvi, vedehopp</i>
vene laen	1	<i>varblane</i>
soome laen	1	<i>hakk</i>
heebrea laen	12	<i>jaanalind, truusilind, renanilind, anavalind, kaatilind, koosilind, raamilind, saavilind, salagilind, taamasilind, tinsemetilind, tukivatilind</i>

Omakeelsed murdelised nimetused on *kärg* 'musträhn', *haugas* 'kull' (Võru murdes kasutusel, aga algselt saksa päritolu), *kalakaur* (Otepää murrakus *haigur*), *meevikene* 'tuvike', *meltsas* 'meigas, kaelustuvi', *suurispeakull* (lõunaeesti *kakk*), *vihmakull* (üle Eesti murrakutes levinud nimetus). Onomatopoeetilised nimetused, mis jäljendavad linnu häälistsust, on *huuk* (motiveeritud häälistsusest *huukama*, *huikama*), *vutt*, *hüüpel* (tüvi *hüüp*-). Häälikuliselt ajendatud nimetused on ka *kaur* ja *kakk* (lisaks võib *kakk* viidata linnu leivakakutaolisele ümmargusele peale). (ETY) Liitsõnalised nimetused, nagu *hiirekakk*, *jänesehuuk*, *kivikull*, *suur kakk*, *merehüüp*, *metstuvi* sisaldavad teise osana analüüstitud liitsõna ja neid ei ole tabelisse kantud.

Vanad omatüved on uurali *kaaren*, soome-ugri *pääsuke*, läänemeresoome-permi *kotkas*, läänemeresoome-mordva *sääsk*, läänemeresoome-saami *kajakas*, *kägu*, *hüüpel*, läänemeresoome *kull*, *luik*, *kaur*. Nimetus *kaur* võib olla ka balti laen. (ETY)

Algermaani keelest on laenatud *haugas* 'kull', *kukk* ja *kana*; balti laenud on *hani*, *harakas*, *kaur* ja *kägu*. Saksa keelest on laenatud nimetused *aadler* 'kotkas', *heger* 'haigur' (vanaülemsaksa), *pähkneähk* 'pasknäär', *storh* 'toonekurg', *turteltuvi*, *tuvi*, *vedehopp* 'vaenukägu'; soome keelest on laenatud linnu häälistsust jäljendav nimetus *hakk*; vene päritolu on *varblane*. Laenudele võib olla lisatud eesti tuletusliide, nt nimetusel *varblane* on vanavene tüvi *vorobėj* 'varblane' ja eesti tuletusliide *-lane*. (ETY) Sarnaselt zoonoomide uuringu tulemustega (vt pt 2.3) on eesti vanades allikates mitmed linnunimetused võõrkeeles. Saksa pastorid, kes esimesed eestikeelsed tekstid kirja panid, kasutasid algselt nimetamisel saksa sõnu, nt kasutati tekstides saksa nimetust *aadler*, kuigi eesti keeles oli linnule juba olemas omatüveline nimetus *kotkas*.

Paljud eksootilised linnunimetused said sarnaselt Soomega ka Eestis tuntuks piiblitekstide kaudu (vt pt 2.2). Heebrea laenudest eesti keeles on üks kõige tuntum *jaanalind*, mis võeti kasutusele 1739. aasta Piiblis, varem nimetati lindu tekstides *truusilind* (*struhssilind*) ning *renanilind*. Vana Testamendi kolmandas ja viiendas Moosese raamatus on kirjakoht, kus on loetelu lindudest, keda on keelatud süüa. Enamikku nendest linnunimetustest ei saa seostada tänapäeva eestikeelses Piiblis samades kohtades kasutatud nimetustega. Need on erilised hebraismid, mis tänapäeva kirjakeeles kasutusel ei ole. Nende tähendus on siinsesse sõnastikku lisatud Paul Ariste 1965. aasta hebraisme käsitleva artikli järgi: *anavalind* 'tilder', *kaatilind* 'pelikan',

koosilind 'öökull, kakk', *raamilind* 'raisakotkas', *saavilind* teatud kajakaliik, *salagilind* 'veelind; kormoran', *taamasilind* teatud kakuliik, *tinsemetilind* teatud kakuliik, *tukivatilind* 'vaenukägu'. Lisaks nendele on Ariste artiklis toodud veel nimetus *seelavilind* 'põldvutt'. (Ariste 1965)

5.1 Linnunimetuste tähendusmuutused

Nimetused, mille tähendus on jäänud tänapäeva kirjakeeles samaks, on *hakk*, *hani*, *harakas*, *hüüpel*, *jaanalind*, *kaaren*, *hiirekakk*, *kajakas*, *kakk*, *kana*, *kanakull*, *kaur*, *kivikull*, *kotkas*, *kukk*, *kull*, *kurg*, *kägu*, *luik*, *merikotkas*, *metstuvi*, *part*, *pääsuke* (murretes on erinevad nimekujud), *toonekurg*, *turteltuvi*, *tuvi*, *varblane*, *vares*, *viu*, *öökull*. Tähendusmuutuseta nimetused moodustavad umbes poole siinse sõnastiku märksõnadest. *Sääsk* on tänapäeva kirjakeeles putuka, mitte linnu nimetus. Nimetuse *must kull* tähendus oleks tänapäeva kirjakeeles musta värvi kulliliik, mitte piiritaja. *Vihmakajaka* otsesem tähendus oleks kajakaliik, mitte lind, kes ennustab vihma (laulab või lendab enne vihma).

Nimetused, mis tänapäeva kirjakeeles linnuliigi nimetustena kasutusel ei ole ja/või mille täpne tähendus ei ole teada, võivad esineda murdekeeles. Sellised on *kalakaur*, *haugas*, *(jänese)huuk*, *merehüüp*, *kanane*, *kodass*, *kärg*, *luukotkas*, *meevikene*, *meltsas*, *merehüüp*, *must kull*, *punasejalakurg*, *suurispeakull*, *suur kakk*, *vatilind*, *vihmakajakas*.

Võõrsõnad ja laenud, mida tänapäeva kirjakeeles ja murretes ei kasutata, on saksa päritolu *aadler*, *reijer*, *pähkneähk*, *heger*, *vedehopp*, *storh*. 12 käsitletud hebraismist on tänapäeval kasutusel vaid *jaanalind*.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöös käsitlesin linnunimetusi eesti vanas kirjakeeles kuni esimese eestikeelse Piibli ilmumiseni 1739. aastal. Töö kuulub ajaloolise leksikoloogia valdkonda ja moodustab osa vana kirjakeele digisõnastiku koostamise projektist. Töö põhiline eesmärk oli välja selgitada vanades tekstides kasutusel olevad linnunimetused, nende tähendus, päritolu ja struktuur. Töö praktilise osana valminud linnunimetuste sõnastik moodustab siinse töö neljanda osa. Sõnastiku iga sõnaartikkel sisaldab märksõna ja vajaduse korral selle tähenduse seletust, infot nimetuse päritolu ning kasutuse kohta tänapäeva kirjakeeles, nimetuse varaseima esinemise tekstiallikat ja konteksti, esinemiskordade arvu koos iga sõne juures oleva allikaviitega ning teavet sõnede morfoloogiliste vormide kohta.

Sõnastikule järgneva analüüsipeatüki iga jaotis sisaldab kokkuvõtet uuritud linnunimetuste kohta ning tabeleid analüüsist selgunud arvandmetega. Analüüsi tulemusena selgusid linnunimetuste esinemissagedused tekstide kaupa. Korpusest leitud sõnede üldarvud on EPAKis 245 sõnet ja VAKKis 81 sõnet. Kõige rohkem sõnesid leidis kolmes EPAKi allikas: 1739. aasta põhjaeestikeelses Piibli Raamatus 106 sõnet, Virginiuste 1687.–1690. a põhjaeestikeelses Vanas Testamendis 59 sõnet ja Johannes Gutslofffi 1648?–1656? aastate lõunaeestikeelses Vanas Testamendis 42 sõnet.

Analüüsist selgus, et linnunimetuste esmaesinemuste tekstiallikaid on 11, kokku on koostatud märksõnastikus 68 sõnaartiklit. Kõige varasem esmaesinemus on pärit Georg Mülleri 1601. või 1602. aastasse dateeritud 38. jutlusest, kus leidis ühel korral linnunimetus *kukk*. Kõige rohkem esmaesinemusi oli Johannes Gutslofffi 1648?–1656? a Vanas Testamendis, kokku 19.

Linnunimetuste sõnesageduste analüüs näitas, et kõige levinumad liiginimetused on *kotkas* (46 sõnet), *kaaren* (42 sõnet) ja *varblane* (34 sõnet). 31 linnu nimetus esines korpuses kaks korda. Täpset linnuliikide arvu on koostatud sõnastiku põhjal keeruline määratleda, sest kõigi märksõnade puhul ei ole teada lind, keda nimetusega tähistatakse (nt *suur kakk*). Samuti teevad liikide loendamise keeruliseks sünonüümsed nimetused, nt kotka nimekujud on *kotkas*, *aadler*, *sääsk* ja *kodass*.

Linnunimetuste struktuuri analüüsi tulemusena selgus, et nimetuste hulgas eristuvad

lihtsõnad, lihtsõnad, tuletised ja ühendid. Kõige rohkem on materjali hulgas lihtsõnalisi märksõnu, kokku 32, lihtsõnalisi märksõnu on 25, tuletisi on üheksa ja ühendeid kaks. Esinenud tuletusliited on *-ne* (*kanane*), *-kene* (*meevikene*), *-lane* (*pääsklane*, *varblane*), *-el* (*hüüpel*) ja *-kas* (*harakas*).

Linnunimetuse päritolu analüüsi tulemusena selgus, et väiksem hulk nimetusi on omatüvelised, neid on kokku 21. Rohkem leidis laenulisi nimetusi, neid oli kokku 28. Omanimetused on murdekeelsed (*kärg* 'rähn', *sääsk* 'merikotkas'), sageli häälikuliselt ajendatud (*vutt*). Laenulistel nimetustel on balti (*harakas*), alggermaani (*kana*), saksa (*aadler* 'kotkas'), soome (*hakk*) või vene (*varblane*) päritolu. Eestikeelsed piiblitekstid ehk vana kirjakeele põhilised allikad on tõlkinud baltisaksa pastorid, mistõttu jäävad linnunimetused 17.–18. sajandi tekstides sageli tõlkimata, need leiduvad kontekstis saksapäraselt (*storh* 'toonekurg') või hebraismidena (*tukivatilind* 'vaenukägu').

Linnunimetuste tähendus on tänapäeva kirjakeeles jäänud paljudel juhtudel samaks (*hakk*, *hani*, *hüüpel*). Tähenduse muutus on toimunud nimetusel *vihmakajakas*. Nimetused, mille täpne tähendus ei ole teada, kuid mis võivad esineda murdekeeles, on *kalakaur*, *merehüüp*, *luukotkas*. Laensõnad, mida tänapäeva kirjakeeles ega murretes ei tunta, on saksa või heebrea päritolu *reijer* 'haigur', *heger* 'haigur', *vedehopp* 'vaenukägu'. Hebraismidest on tänapäeval kasutusel vaid *jaanalind*.

Kirjandus

Ariste, Paul 1965. Hebräische Wörter in Estnischen. – Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung. (Steiniz-Festschrift). Berlin, 31–38.

Ariste, Paul 2010. Sõnalaenuõbu. Koost. Peeter Olesk. Eesti mõttelugu 93. Tartu: Ilmamaa.

Considine, John 2010. Introduction, Historical Lexicology. – Webs of Words: New Studies in Historical Lexicology. Ed. By John Considine. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publisher, ProQuest Ebook Central, 7–21.

<http://ebookcentral.proquest.com/lib/tartu-ebooks/detail.action?docID=1114318>

Frawley, William 1986. Fundamental Issues in Lexical Semantics. – Lexical Semantics. Cambridge: CUP. Lexikologie. Lexicology. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschatzen. / An International handbook on the nature and structure of words and vocabularies. 1. Halbband /Volume 1. Ed. by Alan D. Cruse 2002. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 228–236.

Habicht, Külli, Valve-Liivi Kingisepp, Urve Pirso, Külli Prillop 2000. Georg Mülleri jutluste sõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Habicht, Külli 2001. Sõnaleide Heinrich Stahli teostest. – Emakeele Seltsi aastaraamat nr 46. Peatoimetaja Mati Ereht. Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts. Tartu, 161–183.

Habicht, Külli, Pille Penjam, Külli Prillop 2015. Heinrich Stahli tekstide sõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Häkkinen, Kaisa 2003. Mikä linnulle nimeksi? Tapaustutkimus suomen kirjakielen

sanaston vakiintumisen edellytyksistä ja ehdoista. – Vana kirjakeel ühendab Tartu Ülikool eesti keele õppetooli toimetised nr 24. Tartu, 28–46.

<https://dspace.ut.ee/handle/10062/55280>

Häkkinen, Kaisa 2004. Linnun nimi. Painanut Karisto Oy. Hämeenlinna.

Häkkinen, Kaisa 2009. Nykysuomen etymologinen sanakirja. Helsinki: WSOY, 1244.

Kikas, Kristel 2002. Mida sisaldab Heinrich Stahli Vocabula? Toimetanud Valve-Liivi Kingisepp. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 21. Tartu.

Kilgi, Annika 2009. Kirikukeele toimetamispõhimõtetest enne täispiibli ilmumist. – Keel ja Kirjandus 8–9, 679–687.

Kingisepp, Valve-Liivi, Ress, Kristel, Tafenau, Kai 2010. Heinrich Gösekeni grammatika ja sõnastik 350. Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.

Kuýera, Karel, Martin Stluka 2010. Chapter one. Diachronic Corpora: Seeing Histories of Words from Another Angle. – Webs of Words: New Studies in Historical Lexicology. Ed. by John Considine. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publisher, ProQuest Ebook Central, 1–7.

Leibak, Eerik, 2001. Maailma lindude eestikeelsetest nimetustest. – Emakeele Seltsi aastaraamat nr 46. Peatoimetaja Mati Ereht. Tartu: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, 37–44.

Lepajõe, Marju 1998. Observationes Grammaticae circa linguam esthonicam. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. Johannes Gutsclaff. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 10.. Tartu: Tartu Ülikool.

Lyons, John 1986. Sense relations: An overview. – Lexical Semantics. Cambridge: CUP. Lexikologie. Lexicology. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur

von Wörtern und Wortschatzen. / An International handbook on the nature and structure of words and vocabularies. 1. Halbband /Volume 1. Ed. by Alan D. Cruse 2002. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 466-472.

Mäger, Mart 1967. Eesti linnunimetused. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia..

Mäger, Mart 1969. Linnud rahva keeles ja meeles. Tallinn: Eesti Raamat.

Müller, Georg 2008. Jutluseraamat. Tartu: Ilmamaa.

Paul, Toomas 1999. Eesti piiblitõlke ajalugu: Esimestest katsetest kuni 1999. aastani. Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised nr 72. Tallinn.

Põldmäe, Rudolf 1939. Anton Thor Helle: esimene eesti piibli tõlkija. – Vana Tallinn, IV köide. Tallinna Ajaloo Selts. Tallinn: Hansa trükikoda, 35–74.

Reila, Heiki 2007. Uue Testamendi Hornungi tõlke kohast vaimuliku eesti keele kujunemisloos. – Keel ja Kirjandus 2, 143–151.

Ross, Kristiina 1997. Kahest 17. sajandi teise poole käsikirjalisest piiblitõlkest. – Professor Evald Saagi juubelikogumik. EELK Konsistooriumi Kirjastusosakond, 52–55.

Ross, Kristiina 2004. Eesti tõkeloo ja keelekorralduse alusdokumendid: Piiblikonverentsid ja keelevaidlused: Põhjaeestikeelse Piibli tõlkimise ajaloost (1686–1690). Allikapublikatsioon / Bibelkonferenzen und Sprachstreitigkeiten: Quellen zur Geschichte der Übersetzung der Bibel ins Revalstnische (1686–1690). Koostanud Leino Pathma, Kai Tafenau. Toimetanud Jürgen Beyer. Eesti ajalooarhiiv. Tartu, 2003. (Ex fontibus archivi historici Estoniae). Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, 3, 136–138.

Saareste, Andrus 1963. Eesti keele mõisteline sõnaraamat. Stockholm: Vaba Eesti.

Tafenu, Kai 2006. Eestikeelsetest Uue Testamendi tõlkekäsikirjadest Ajalooarhiivis. – Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil II. Koostanud Enn Küng. Eesti Ajalooarhiivi toimetised 12. Tartu, 241–294.

Tafenu, Kai 2009. Veel täiendusi Vana Testamendi tõlkeloole. – Keel ja Kirjandus 8–9, 688–714.

Winer, Lise 2010. Historical naming strategies for fauna in Trinidad and Tobago English/Creole. – Webs of Words: New Studies in Historical Lexicology. Ed. by John Considine. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publisher, ProQuest Ebook Central, 112–140.

Materjali allikad ja lühendid

Andrus Saareste mõisteline sõnaraamat <https://www.eki.ee/dict/saareste/>

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat <https://www.eki.ee/dict/ekss/>

EOÜ = Eesti Ornitoloogiaühing <https://www.eoy.ee/>

EPAK = Eesti Keele Instituudi Eesti piiblitõlke ajalooline konkordants
<https://www.eki.ee/piibel/>

ETY = Eesti etimoloogiasõnaraamat <https://www.eki.ee/dict/ety/>

Linnuvaatleja = <https://www.linnuvaatleja.ee/>

Piibel.NET = <https://piibel.net/#>

VAKK = Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpus <https://vakk.ut.ee/>

VMS = Väike Murdesõnastik <http://www.eki.ee/dict/vms/>

Wd = Wiedemanni sõnaraamat <http://www.eki.ee/dict/wie/index.html>

Bird names in Estonian old written language until the first Estonian Bible 1739.

Summary

The bachelor's thesis belongs to the field of historical lexicology and it is part of the project of compiling an old written digital dictionary. Bird names in the old written language of Estonia have not been separately studied before, which makes this research the first study on the subject. The aim of the research is to compile a dictionary of bird names and to analyse the names on the basis of their origin, meaning and structure. The value of the work is to bring out the first occurrences of bird names in old written language, which can help to specify the etymology of these names (e.g. whether it is a German or Hebrew loan).

The research methodology consists of collection and analysis of the bird names of the old written language texts, beginning from 1601 until the first Estonian Bible 1739 (included), which are collected and formed into a thematic dictionary. The research focuses on what kind of bird names are used in the old texts as well as the sense, origin and structure of these names. A general problem can be presented on the research topic: what bird names appear in the texts of the old written language.

The meaning, format and spelling of the words have mostly changed over time. The dictionary, which includes information gathered mainly from two different corps (the UT Old Written Language Corps and the EKI Bible Translation Database) and existing dictionaries, shows the differences in the meaning and form of the bird names between the old written language and the modern written language. The bachelor's thesis also brings out the frequencies and the earliest occurrences of bird names in the sources of the old written language. There are names that occur repeatedly in one source or in different sources, and there are those that occur only in isolated cases. Study shows that the names of rarer birds often remain untranslated in the 17th – 18th century texts.

The work consists of five parts: 1) lexicology, 2) research on bird names in Estonia and elsewhere, 3) sources of the old Estonian written language, 4) dictionary and 5) analysis. The first theoretical chapter focuses on lexicology, it provides an overview of the study of changes in name meaning, translation theory, historical lexicography i.e. compiling dictionaries and lexicology i.e. vocabulary teaching. Second theory chapter

provides an overview of previous research on the topic in Estonia and elsewhere in the world. The third section focuses on an overview of the old written language and an introduction to the sources of the material. The fourth section is practical and includes a compiled dictionary of the bird names in Estonian old written language, together with their meaning, format and examples in sentences. The last section of the work is analysis based on the vocabulary. Examined aspects are the first occurrences of the bird names, the period of use, the distribution in the texts (including the frequency of use), the loan words, the presence in dialects, the phonetic form and its variability and changes in meaning .

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kulla Mellov,
(*autori nimi*)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Linnunimetused eesti kirjakeeles kuni 1739. aastani,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendajad on Külli Habicht ja Külli Prillop,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

1. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kulla Mellov
19.06.2020